

Vader blijven

Een onderzoek naar de betekenis van vaderschap voor gedetineerde vaders

Marte de Haan

Universiteit voor Humanistiek

Utrecht, mei 2016

Vader blijven. Een onderzoek naar de betekenis van vaderschap voor gedetineerde vaders

Masterthesis Humanistiek bij de afstudeervarianten Geestelijke Begeleiding en
Levensbeschouwing & Onderzoeksleer

Auteur: Marte de Haan

Studentnummer: 0070014

E-mail: martedehaan@gmail.com

Begeleider: Dr. Joanna Wojtkowiak

Universitair docent psychologische en levensbeschouwelijke aspecten van existentiële
begeleiding

Tweede begeleider: Dr. Judith Tonnaer-Souverijn

Universitair docent psychologische en levensbeschouwelijke aspecten van existentiële
begeleiding

Meelezer: Dr. Pien Bos

Universitair docent wetenschapstheorie, methoden en onderzoek

Utrecht: Universiteit voor Humanistiek

31 mei 2016

Afbeelding omslag: www.theartofbeinghuman.org

Samenvatting

Deze scriptie is een onderzoek naar de betekenis van vaderschap voor Nederlandse gedetineerde vaders. Het doel is bijdragen aan de kennis over vaderschap in de gevangenis en aan betere begeleiding van vaders in detentie. Door middel van een literatuurstudie wordt de betekenis van vaderschap vanuit twee kanten benaderd: enerzijds wordt bekeken op welke manier vaderschap een bron van zin is voor gedetineerden, en anderzijds wordt vaderschap als bron van verlies en rouw onderzocht.

In de scriptie wordt eerst, aan de hand van verschillende onderzoeken, de situatie van vaders in detentie geschetst. Hieruit blijkt dat een verblijf in de gevangenis vaders zeer beperkt in de betrokkenheid bij hun kind. Er zijn weinig mogelijkheden tot contact. Soms nemen gedetineerden zelf afstand van het gezin; de uit zelfbescherming gecreëerde gevangenisidentiteit is moeilijk te verenigen met de vaderrol. Er wordt vervolgens ingegaan op de verschillende behoeften die mensen hebben om het leven als betekenisvol te ervaren. Hoewel de meeste elementen in vaderschap die een rol spelen in betekenisgeving verloren gaan bij gevangenschap, voorziet het wel in doelgerichtheid, een belangrijke behoefte voor het ervaren van zin. Vaderschap kan een sterke bron van motivatie zijn en daarin zingevend. Aan de andere kant is het vaderschap in de gevangenis een bron van pijn, gemis en verlies. Onderzocht wordt of dit gepaard gaat met rouw. Dit wordt bekeken vanuit een breed perspectief op rouw aan de hand van de concepten *ambiguous loss* en *disenfranchised grief*. Uit onderzoek naar rouwgroepen in de gevangenis blijkt dat gedetineerden rouwen om het verlies van contact met hun kind. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat ook het verlies van de vaderrol kan leiden tot rouw. In het besluit wordt gesteld dat gedetineerde vaders gestimuleerd moeten worden in de vader-kindrelatie en dat de motiverende werking van vaderschap beter benut kan worden, door het bieden van ruimte om in verbinding te blijven met de vaderrol.

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie *Vader blijven. Een onderzoek naar de betekenis van vaderschap voor gedetineerde vaders*. Deze scriptie is het sluitstuk van mijn studie aan de Universiteit voor Humanistiek. Een bijzondere periode, waarin ik veel heb mogen leren, en mij zowel wetenschappelijk als persoonlijk heb kunnen ontwikkelen. Ik neem vele mooie herinneringen met mij mee.

De meest waardevolle daarvan is misschien wel mijn stage in de gevangenis in Dordrecht. Een inspirerende tijd, die mijn visie op het werkveld van de humanisticus mede gevormd heeft. In de gesprekken met gedetineerden kwam regelmatig het thema vaderschap aan de orde. Vaders in de gevangenis worstelen met hun rol als vader en het gemis, maar tegelijkertijd zijn hun kinderen een lichtpuntje tijdens de detentie. Deze dubbele betekenis wilde ik nader onderzoeken, waarvan deze scriptie het resultaat is.

Ik wil een aantal mensen bedanken die mij hebben geholpen dit scriptieproces tot een goed einde te brengen. Joanna Wojtkowiak voor haar aandachtige, geduldige begeleiding en de motiverende woorden als ik het niet meer zag zitten. Judith Tonnaer-Souverein voor de begeleiding in het laatste stadium en het overnemen van de eindbeoordeling. Mijn meezeer Pien Bos wil ik bedanken voor de heldere, nauwkeurige feedback. Mijn lieve vriendinnen, binnen en buiten de universiteit, voor het samen studeren en voor de nodige afleiding en ontspanning. Paweł, altijd aan mijn zijde; voor het meeleven en alle liefdevolle aanmoediging. Tot slot mijn ouders, die mij niet alleen tijdens het schrijven van mijn scriptie, maar tijdens mijn hele studie gesteund hebben.

Marte de Haan

Utrecht, mei 2016

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Probleemschets.....	6
1.3 Probleemstelling.....	13
1.4 Opbouw van de scriptie.....	14
1.5 Context en kernbegrippen	15
1.6 Methodologie	16
2. Vaderschap tijdens detentie: invulling en beleving.....	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Veranderingen in vaderschap	18
2.3 Detentie en veranderingen in de identiteit.....	21
2.4 Ervaringen met vaderschap in de gevangenis	25
2.5 Conclusie.....	29
3. Vaderschap en zingeving.....	31
3.1 Inleiding	31
3.2 Theorieën van zingeving	31
3.3 De rol van vaderschap in zingeving	36
3.4 Vaderschap en zingeving voor gedetineerden.....	39
3.5 Conclusie.....	45
4. Vaderschap, verlies en rouw.....	46
4.1 Inleiding	46
4.2 Theoretische achtergrond rouw	46
4.3 Rouw binnen de context van detentie	48
4.4 Verlies met betrekking tot vaderschap belicht vanuit een breder perspectief op rouw.....	51
4.5 Vergelijkingen met verlies van elementen van vaderschap in andere situaties	55
4.6 Conclusie.....	57
5. Slotbeschouwing.....	59
5.1 Conclusie.....	59
5.2 Discussiepunten en suggesties voor vervolgonderzoek	59
5.3 Aanbevelingen voor de praktijk	61
Literatuur	65

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het onderwerp van dit afstudeeronderzoek komt voort uit mijn stage-ervaringen in een penitentiaire inrichting. In de gesprekken die ik als geestelijk begeleider voerde met gedetineerde mannen, was vaderschap een veelbesproken onderwerp. Vaders in detentie verliezen bijna al het contact met hun kind en kunnen vanuit de gevangenis weinig voor hun kinderen betekenen. Ze zijn zo goed als uitgeschakeld als vaders. Toch is het de gedachte aan hun kind wat veel vaders op de been houdt in de gevangenis, ondanks het enorme gemis. In deze scriptie onderzoek ik wat vaderschap voor deze mannen betekent, waarbij ik enerzijds inga op de zingevende betekenis, en anderzijds op de elementen in het vaderschap die zij verliezen.

1.2 Probleemschets

In dit eerste hoofdstuk schets ik de achtergrond van vaderschap in detentie en zet ik het vraagstuk van mijn scriptie uiteen. Van hieruit kom ik tot de probleemstelling. Ook bespreek ik de methodologie en de opbouw van de scriptie.

Gevangenisstraf: organisatie en invulling

Detentie wordt over de hele wereld op zeer verschillende manieren ingericht. In Nederland wordt de uitvoering van vrijheidsbenemende straffen en maatregelen verzorgd door de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Binnen de DJI is de Sector Gevangeniswezen verantwoordelijk voor volwassenen in detentie. Zij worden opgesloten in penitentiaire inrichtingen (PI's): dit zijn gevangenissen en Huizen van Bewaring (HvB). Verdachten in afwachting van hun veroordeling of vrijspraak worden in een HvB in voorlopige hechtenis gehouden. In gevangenissen zitten veroordeelden hun opgelegde straf uit.

Het opleggen van een gevangenisstraf heeft meerdere doelen. Een vrijheidsstraf dient als herstel van de rechtsorde door vergelding, en als beveiliging van de samenleving tegen gevaarlijk geachte individuen. Daarnaast wordt beoogd criminaliteit te verminderen door de preventieve werking die van gevangenisstraf uitgaat. De algemene preventieve werking is het afschrikken van mensen die nog nooit een delict gepleegd hebben, en daardoor af laten zien van criminaliteit. Speciale preventie is het trachten te voorkomen van herhaling bij daders. Door opsluiting vormt

de dader geen bedreiging meer en ziet hij daarna hopelijk af van nieuw crimineel gedrag (Dirkzwager, Nieuwbeerta & Fiselier, 2009, p. 21).

Het strafklimaat in Nederland is de afgelopen decennia aan verandering onderhevig. Waar de focus in de jaren vijftig en zestig op resocialisatie en re-integratie lag, werd later steeds meer getwijfeld aan de mogelijkheden daarvan (Dirkzwager et al., 2009, p. 23). De nadruk kwam te liggen op boetedoening. Beperking van detentieschade werd daarmee minder belangrijk. Samen met de flinke bezuinigingen van de afgelopen jaren heeft dit een sterke versobering in het detentieregime als gevolg gehad. Het aanbod van scholing, begeleiding en training in het kader van resocialisatie is teruggebracht. Ook arbeid en andere activiteiten zijn sterk verminderd. Gedetineerden brengen veel meer tijd op cel door (Dirkzwager et al., 2009, p. 23). Bovendien werd in 2004 het eenpersooncelbeleid verlaten en zit een op de vijf gedetineerden nu in een meerpersooncel. Dit moet uiteindelijk de helft van alle gedetineerden worden (Beyens, Dirkzwager & Korf, 2014, p. 23). Daarnaast wordt er vaker gebruik gemaakt van elektronische detentie in de laatste detentiefase (Beyens, et al., 2014, p. 23). Dit betekent dat gedetineerden het laatste deel van hun detentie buiten de muren doorbrengen. Zij staan daarbij onder elektronisch toezicht met behulp van een enkelband. Gevangenisstraf bestaat dus meer uit straf uitzitten en is minder gericht op werken aan resocialisatie.

Cijfers en achtergrond van gedetineerden

Volgens cijfers van het International Centre for Prison Studies uit 2016 worden er wereldwijd 10,35 miljoen mensen vastgehouden in gevangnissen (Walmsley, 2016, p. 2). Dit zijn zowel veroordeelden als mensen in afwachting van hun rechtszaak. Na de Seychellen, met 735 gedetineerden op een bevolking van 92.000 inwoners, hebben de Verenigde Staten het hoogste aantal gevangenen per 100.000 inwoners, namelijk 698. Dit komt neer op een gevangenispopulatie in de VS van meer dan 2 miljoen mensen. Ter vergelijking: de wereldwijde gevangenispopulatie is 144 personen per 100.000, uitgaande van een wereldwijde populatie van 7,1 miljard mensen en een gevangenispopulatie van 10,35 miljoen (Walmsley, 2016, p. 2). In Nederland zaten in 2014 op elke 100.000 inwoners 69 personen vast (Walmsley, 2016, p. 11). Dit maakt Nederland tot een van de landen met een relatief lage gevangenispopulatie, hoewel het aantal gedetineerden vanaf de jaren tachtig sterk is toegenomen: in 1975 waren er slechts 35 gedetineerden per 100.000 inwoners (Dirkzwager et al., 2009, p. 22). Na een piek in 2005, waar

dit aantal op 134 lag (Walmsley, 2016, p. 11), is er inmiddels weer sprake van een dalende tendens.

De Dienst Justitiële Inrichtingen levert meer specifieke informatie over gedetineerden in Nederland. Uit deze cijfers blijkt dat in 2014 de totale instroom van gedetineerden in penitentiaire inrichtingen dat jaar bestond uit 41.400 personen (Linckens & De Looff, 2015, p. 10). Hierbij gaat het om iedereen die in dat jaar voor enige tijd in de gevangenis terecht is gekomen; een heel groot deel van de instroom verlaat de inrichting alweer na enkele dagen of weken. De zittende populatie is altijd vele malen kleiner. Bij een telling op 30 september 2014 bestond de op dat moment zittende populatie uit 9.909 gedetineerden. Van de totale instroom was 92 procent man. De gemiddelde leeftijd was 35 jaar en ruim de helft van de instroom bestond uit mensen die geboren zijn in Nederland (57 procent) (Linckens & De Looff, 2015, pp. 29-38). 22 procent van de gedetineerden heeft geen enkele opleiding afgemaakt. 10 procent heeft basisonderwijs of speciaal onderwijs gehad. 30 procent heeft een vmbo-diploma behaald, en 11 procent heeft havo of vwo doorlopen. 27 procent heeft nog een vervolgopleiding gedaan (Mol & Henneken-Hordijk, 2008, p. 41).

Hoeveel gedetineerden in Nederland precies kinderen hebben is onbekend en de schattingen lopen nogal uiteen. Er wordt door justitie met een zogenaamde kindcheck gecontroleerd op achterblijvende kinderen wanneer iemand in detentie zit, maar in de penitentiaire inrichtingen wordt vervolgens niets geregistreerd over eventuele kinderen. Geschat wordt dat van de vrouwelijke gedetineerden in Nederland 50 tot 70 procent kinderen heeft (Braam, Mak, Tan & Lünneke, 2007, p. 87). Van de mannelijke gedetineerden is dit onbekend (Becu, 2011, p. 14; Desender, 2012, p. 34).

De gevolgen van detentie voor het leven van (ex-)gedetineerden

Een uitgangspunt bij gevangenisstraf is dat de straf bestaat uit de vrijheidsbeneming, en niets meer dan dat. Na afloop van detentie is de straf afgerond. Detentie mag geen onnodig leed toebrengen aan de ex-gedetineerde of zijn familie. Toch kan detentie onbedoeld schade met zich meebrengen. Dirkzwager et al. (2009) geven een overzicht van het criminologisch onderzoek naar de onbedoelde gevolgen van detentie dat in Nederland verricht is. Zij concluderen hieruit dat depressie, angststoornissen en persoonlijkheidsstoornissen relatief vaak voorkomen onder gedetineerden. De woonsituatie en financiële situatie zijn zowel voor als na de detentie vaak

ongunstig. Schulden, verslavingen en dakloosheid komen frequent voor (Dirkzwager et al., 2009, p. 27). Dirkzwager et al. (2009) constateren echter dat de bestudeerde onderzoeken worden gekenmerkt door methodologische problemen. Er is weinig longitudinaal onderzoek verricht en de meeste studies zijn gebaseerd op kleinschalige en selectieve steekproeven. Hierdoor is het lastig vast te stellen in hoeverre verschillen door detentie komen, of al aanwezig waren vóór de uitvoering van de straf (Dirkzwager et al., 2009, p. 35). Ook als het gaat over de aanpassingsproblemen die veel voorkomen bij het leven in detentie, is het de vraag of die worden veroorzaakt door het verblijf in een gesloten inrichting, of door voorgeschiedenis en reeds aanwezige problematiek van gedetineerden. Beyens et al. (2014) concluderen op basis van verschillende Nederlandse en Belgische studies naar het leven in detentie dat beide zaken, dus zowel het verblijf in een gesloten inrichting, als de al aanwezige kenmerken van gedetineerden die zij van buiten mee de gevangenis innemen, een rol spelen bij de manier waarop gedetineerden trachten om te gaan met hun vrijheidsbeneming. Om meer inzicht te krijgen in hoeverre aanpassingsproblematiek tijdens detentie, en negatieve levensomstandigheden na afloop, zijn toe te schrijven aan de gevangenisstraf, is verder onderzoek noodzakelijk.

Wat betreft aanpassing aan het leven in de gevangenis, komt in de internationale literatuur duidelijk naar voren dat gedetineerden zich voegen naar de normen en waarden binnen de muren. De gevangenis heeft zijn eigen cultuur, waarin macht, mannelijkheid en dominantie belangrijk zijn. Dit uit zich in agressie en wantrouwen. Om zich hierin staande te houden passen gedetineerden hun gedrag aan, waarbij ze hun kwetsbare kant verborgen houden. Ter zelfbescherming creëren gedetineerden een valse identiteit (Schmid & Jones, 1991, pp. 147-149). In hoofdstuk twee ga ik dieper in op hoe dit van invloed is op de vaderrol.

Gevolgen voor de sociale omgeving van gedetineerden

Omdat de al aanwezige problematiek van gedetineerden meestal niet wordt meegenomen in onderzoek, is het dus lastig vast te stellen in hoeverre er een verband is tussen detentie en de levensomstandigheden van (ex-)gedetineerden. Duidelijk is wel dat voor gezinnen het wegvallen van een gezinslid door detentie verregaande gevolgen heeft. Zowel Beyens et al. (2014) als Dirkzwager et al. (2009) stellen dat detentie een zware belasting is voor de achtergebleven partner, die nu alleen verantwoordelijk is voor het draaiende houden van het gezin. Meestal vallen er inkomsten weg. Vrouwen van gedetineerde mannen hebben vaak financiële en

gezondheidsproblemen (Dirkzwager et al., 2009, p. 28; Beyens et al., 2014, p. 18). Daarnaast krijgen gezinnen te maken met negatieve reacties uit de omgeving (Beyens et al., 2014, p. 18) en stigmatisering (Dirkzwager et al., 2009, p. 29).

Voor kinderen betekent een ouder die gedetineerd raakt een verstoring van hun vertrouwde thuissituatie. Dit kan hun gevoel van veiligheid en vertrouwen aantasten en ze onzeker of angstig maken. Kinderen missen hun ouder en ervaren verdriet en soms ook schuldgevoelens. Bovendien kunnen ook kinderen te maken krijgen met stigmatisering en pesten als gevolg van de detentie van hun ouder. Al deze zaken kunnen een negatieve invloed hebben op de schoolprestaties van een kind en ook gedragsproblemen veroorzaken (Desender, 2012, pp. 8-14). In de studie van Boswell en Wedge (2002) naar vaderschap in de gevangenis, wordt aandacht besteed aan de gevoelens van kinderen. In gesprekken met kinderen zelf geven zij aan zich inderdaad verdrietig, boos en in de war te voelen en hun vader te missen. Aan de andere kant zeggen kinderen soms ook meer rust te ervaren nu hun vader in de gevangenis zit (Boswell & Wedge, 2002, p. 73). Dit wijst erop dat vaders juist ook voor spanningen in de thuissituatie kunnen zorgen, die door hun afwezigheid als gevolg van detentie verdwijnen. Boswell en Wedge (2002) halen bovendien een onderzoek aan waaruit blijkt dat het voor de gemoedstoestand van kinderen vooral van belang is hoe er door de omgeving met de situatie wordt omgegaan. De manier waarop de kinderen verteld wordt over het gevangenschap van hun vader is bijvoorbeeld bepalend voor hun reactie daarop. Ook de houding van de moeder is belangrijk: wanneer zij positief is over de vader en de toekomst met hem, dan zijn de kinderen dat ook. Tot slot kan het voor kinderen helpend zijn om hun vader in de gevangenis te bezoeken, om fantasieën en angsten over de gevangenis weg te nemen (Boswell & Wedge, 2002, pp. 59-61). Het is dus vooral van belang om kinderen duidelijkheid en veiligheid te bieden.

Weinig mogelijkheid tot contact en de gevolgen daarvan

Het bezoeken van een gedetineerd familielid is echter niet vanzelfsprekend. In Nederland is het recht op contact met de buitenwereld vastgelegd in de penitentiaire beginselenwet. In art. 38 staat dat gedetineerden recht hebben op één uur bezoek per week, onder toezicht. Onder bepaalde voorwaarden en enkel met toestemming van de directeur van een gevangenis, kan dit bezoek eenmaal per maand worden vervangen door bezoek zonder toezicht, ook wel relatie-bevorderend bezoek (Braam et al., 2007, p. 30).

Over contact met kinderen zijn geen specifieke rechten vastgelegd. Uit de landelijke gedetineerdersurvey naar detentiebeleving blijkt dat de mogelijkheid tot contact met kinderen behoort tot de onderwerpen waarover Nederlandse gedetineerden het minst tevreden zijn (Beyens et al., 2014, p. 9). Gedetineerden worden hier dan ook sterk in beperkt. Ondanks het wekelijkse bezoeken waar zij recht op hebben, is het in de praktijk lang niet altijd mogelijk hun kind daadwerkelijk elke week te zien. Bezoekuren vinden niet zelden onder schooltijd plaats. Ook de afstand en de begeleiding naar de gevangenis kan een probleem vormen (Dyer, 2005, p. 210). Bovendien worden de bezoeken vaak als intimiderend en kindonvriendelijk ervaren (Clarke et al., 2005, p. 234; Dyer, 2005, p. 210; Hairston, 1998, p. 625). Op een korte begroeting en kort afscheid na, is lichamelijk contact niet toegestaan. Naast bezoeken zijn de andere mogelijkheden tot contact met hun kind het schrijven van brieven en bellen. Dit laatste is echter erg duur en slechts beperkt mogelijk (Dyer, 2005, p. 210; Hairston, 1998, p. 626). Voor alle vormen van contact geldt dat gedetineerden zeer afhankelijk zijn van de verzorger van het kind buiten, meestal de moeder. Soms is er sprake van *maternal gatekeeping*: de moeder probeert om de inmenging van de gedetineerde vader te beperken of geheel uit te sluiten (Arditti et al., 2005, p. 281; Dyer, 2005, p. 210). Zonder haar medewerking is de vader compleet afgesneden van zijn kind. Het behouden van het contact met het kind is dus niet gemakkelijk als gedetineerde vader.

Door de zeer beperkte mogelijkheden tot contact zijn gedetineerde vaders minder betrokken bij de verzorging en opvoeding van hun kinderen. Bovendien kunnen zij vanuit de gevangenis ook geen bijdrage leveren aan de financiële ondersteuning van hun gezin. Het wegvallen van het contact en de betrokkenheid heeft een negatieve invloed op het welzijn van de vader. Dit blijkt uit onderzoek van Lanier (1993) naar het verband tussen de kwaliteit van de vader-kindrelatie en het emotionele welzijn van de gedetineerde vader. In het onderzoek is aan 188 Amerikaanse gedetineerde vaders gevraagd in hoeverre zij zich verbonden voelen met hun kind, in hoeverre zij zich betrokken voelen, en hoeveel contact zij hebben met hun kind. Voorafgaand aan de detentie scoren de vaders hoog op deze punten; tijdens de detentie zijn de scores significant lager. Mannen die aangeven zich tijdens de detentie minder verbonden en betrokken te voelen, en minder contact hebben met hun kind, zijn vaker depressief zijn en hebben meer zorgen over de relatie met hun kind (Lanier, 1993 pp. 56-58). Daarnaast is er een verband tussen gezonde familierelaties en de kans op recidive. Mannen die tijdens hun gevangenschap een goede band houden met familie en met name met hun kind, recidiveren

minder vaak dan gedetineerden die dit niet lukt (Dyer, 2005; Tripp, 2009). Goed contact met het kind is dus van belang zowel in het kader van re-integratie in de maatschappij als voor het welzijn van de gedetineerde vader.

De betekenis van vaderschap voor gedetineerden

Binnen het gevangeniswezen zoals dat nu is vormgegeven is het voor vaders erg moeilijk om een goede band met hun kind te behouden. Desondanks zijn er aanwijzingen dat het gezin, en kinderen in het bijzonder, voor gedetineerden als motivatiebron kunnen dienen. Kinderen kunnen vaders aansporen om na vrijlating hun leven te veranderen en niet meer te vervallen in crimineel gedrag. Daar kan tijdens detentie al in worden geïnvesteerd door het volgen van training en dergelijke. Daarnaast kunnen kinderen een krachtbron zijn, ze helpen om de detentie vol te houden (Clarke et al., 2005; Dyer, 2005; McGrath, 2007; Tripp, 2009). De gevangenis is een plek waar zingeving in het geding komt. In deze omgeving, waar weinig betekenis kan worden gevonden, biedt het vaderschap houvast. Dit is een aanwijzing dat het vaderschap een bron van zin kan zijn. In deze scriptie onderzoek ik welke zingevende betekenis vaderschap heeft voor gedetineerden.

Naast deze mogelijk zingevende waarde, betekent het hebben van kinderen vooral ook een gemis in de gevangenis. Detentie op zich is al een verlieservaring voor gedetineerden. Gedetineerden verliezen hun vrijheid en zelfstandigheid, en raken in veel gevallen hun baan en huisvesting kwijt. Daarbij komt de volledige ontwrichting van hun sociale leven, waaronder hun gezinsleven. Tijdens hun detentie zijn zij zo goed als uitgeschakeld als vader. Ze verliezen de betrokkenheid bij de dagelijkse verzorging en opvoeding van hun kinderen. Ze missen een deel van de jeugd van hun kinderen. Dit is kostbare tijd die ook niet meer in te halen valt, omdat die met het opgroeien van hun kinderen definitief verloren gaat. Binnen het negatieve klimaat in de gevangenis is het voor gedetineerden niet mogelijk om hun vaderrol uit te dragen, en bovendien verliezen veel vaders in detentie grotendeels het contact met hun kind. Het verlies van deze elementen van vaderschap, is de andere kant van vaderschap in detentie die ik wil onderzoeken.

Gezien het kwijtraken van het contact met het kind en van de vaderrol is er sprake van verlies voor de gedetineerde vader. In deze scriptie onderzoek ik of daarbij sprake is van rouw. Rouw kan in vele situaties worden ervaren: Goldsworthy (2005) stelt dat rouw de reactie is op elk soort verlies. Desondanks gelden in de samenleving ongeschreven 'rouwregels' over

wanneer, door wie en hoe lang er gerouwd mag worden. Rouw wordt dan ook meestal geassocieerd met het overlijden van een naaste. In de wetenschappelijke literatuur wordt veelal gesproken over ‘normale’ rouw, tegenover bijvoorbeeld chronische, vertraagde of ingehouden rouw (Singg, 2009, p. 541). Het normaliseren van rouw is echter problematisch, omdat het kan betekenen dat rouw om verliezen die buiten de gebruikelijke normen vallen niet erkend wordt. Dit kan rouw compliceren. De concepten *ambiguous loss* en *disenfranchised grief* hanteren een breder begrip van verlies en rouw. *Ambiguous loss* verwijst naar een verlies waarbij iemand fysiek afwezig is, maar psychisch nog aanwezig, of juist andersom (Boss, 2010).

Disenfranchised grief is rouw die kan optreden wanneer iemand zich in een positie bevindt waarin hem niet het recht of de capaciteiten worden toegekend om te rouwen (Doka, 1989). Ik gebruik deze concepten om te onderzoeken in hoeverre het verlies van gedetineerden met betrekking tot vaderschap kan worden aangemerkt als rouw.

Voor gedetineerden is het vaderschap enerzijds een bron van kracht en motivatie en speelt daarmee wellicht een rol in zingeving. Anderzijds betekent vader zijn in de gevangenis verlies, en gaat daarmee wellicht gepaard met rouw. In deze scriptie wordt de dubbele betekenis van vaderschap in detentie onderzocht.

1.3 Probleemstelling

Doelstelling van dit onderzoek

Mijn onderzoek beoogt een kennisdoel. Ten eerste leg ik in mijn scriptie een verbinding tussen detentie, vaderschap en rouw. Uit de bestudeerde literatuur blijkt dat detentie grote impact heeft op vaderschap, waarbij sprake is van verlies. De verbinding met rouw is echter nog niet eerder gemaakt in de literatuur. In mijn scriptie bestudeer ik de verlieservaring met betrekking tot vaderschap in detentie, en of daarbij sprake is van rouw. Onderzoek naar verlies en rouw in de specifieke context van detentie kan nuttig zijn voor theorieën over rouw in het algemeen. Op deze manier kan mijn scriptie bijdragen aan de reeds bestaande literatuur over rouw.

Daarnaast wil ik met mijn scriptie bijdragen aan de kennis over vaderschap tijdens detentie. Er is met betrekking tot het onderwerp detentie en ouderschap al veel onderzoek gedaan naar gedetineerde moeders en hun kinderen. Aan gedetineerde vaders is nog relatief weinig aandacht besteed. Gezien de belangrijke rol die (ook) vaders hebben in de ontwikkeling en opvoeding van kinderen, is meer onderzoek gewenst. Bovendien is het onderwerp voor

gedetineerde vaders zelf van grote betekenis. Gezinsproblematiek is een van de meest voorkomende onderwerpen tijdens gesprekken met de geestelijke verzorging in de gevangenis.¹ Meer kennis over de betekenis van vaderschap kan een waardevolle bijdrage zijn voor de geestelijk begeleider bij justitie. In de slotbeschouwing van deze scriptie doe ik enkele aanbevelingen voor het gevangeniswezen en het werk van de geestelijk begeleider daarbinnen. Daarmee wil ik bijdragen aan meer en betere begeleiding voor vaders in detentie.

Vraagstelling

Mijn vraagstelling is:

Wat is de betekenis van vaderschap voor Nederlandse gedetineerde vaders tijdens detentie, en is daarbij sprake van rouw?

Om deze vraag te beantwoorden maak ik gebruik van de volgende deelvragen:

1. Welke invulling heeft vaderschap tijdens detentie?
2. Welke rol speelt vaderschap bij zingeving voor gedetineerden?
3. Is er bij het (tijdelijk) verlies van elementen van het vaderschap sprake van rouw?

1.4 Opbouw van de scriptie

De genoemde deelvragen beantwoord ik in drie hoofdstukken. In *hoofdstuk twee* ga ik in op de invulling van vaderschap tijdens detentie: hoe ziet vaderschap in de gevangenis eruit? Dit hoofdstuk sluit daarmee aan op de in dit hoofdstuk uitgewerkte problematisering. Ik laat zien wat de gevolgen van een gevangenisstraf zijn voor het vaderschap, hoe vaders in detentie hun vaderschap (kunnen) vormgeven en hoe zij dit ervaren. Ik leg hiermee de basis voor hoofdstuk drie en vier. In *hoofdstuk drie* ga ik namelijk in op de zingevende betekenis van vaderschap in detentie. Ik onderzoek het begrip zingeving, en bekijk welke rol het vaderschap hierin kan spelen. Terugkoppeland naar de beleving van gedetineerde vaders, die aan bod kwam in hoofdstuk twee, onderzoek ik hun zinervaring met betrekking tot het vaderschap. In *hoofdstuk vier* maak ik vervolgens de verbinding met rouw. Ook hier bouw ik voort op hoofdstuk twee, waarin ik het verlies met betrekking tot vaderschap dat gepaard gaat met gevangenisstraf heb

---

¹ Dienst Justitiële Inrichtingen. *Dienst Geestelijke verzorging*. <https://www.dji.nl/Organisatie/Locaties/Landelijke-diensten/Dienst-Geestelijke-Verzorging/Organisatie/#paragraph7>. Geraadpleegd op 18 april 2016.

beschreven, en onderzoek of er sprake is van rouw. In een slotbeschouwing, *hoofdstuk vijf*, blik ik terug en beantwoord vervolgens mijn hoofdvraag. Ook noem ik hier enkele kanttekeningen bij de bevindingen in deze scriptie. Tot slot doe ik enkele aanbevelingen voor het gevangeniswezen en de geestelijke begeleider bij justitie.

1.5 Context en kernbegrippen

In mijn scriptie bestudeer ik de betekenisdimensie van vaderschap en de mogelijkheid van rouw als gevolg van het verlies van elementen van vaderschap, binnen de context van detentie. Ik richt mij hierbij op Nederland, maar maak veelvuldig gebruik van internationale literatuur. De gebruikte studies komen uit onder andere Engeland, Ierland, Canada en met name uit de Verenigde Staten. Het vele onderzoek naar vaderschap in detentie dat in de VS gedaan is, is te verklaren door de zeer hoge gevangenispopulatie: een vader in de gevangenis komt relatief vaak voor. In Nederland is dit minder gebruikelijk, wat een belangrijk verschil in context veroorzaakt. Daarbij komt dat het gevangeniswezen en de gevangenscultuur voor ieder land verschillend zijn. Hoewel de situatie met betrekking tot gevangenen in deze westerse landen wel vergelijkbaar is met de Nederlandse context, zijn de bevindingen uit deze onderzoeken niet zonder meer door te trekken naar Nederland. Gezien het gebrek aan betrouwbaar, gedegen onderzoek dat in Nederland gedaan is naar vaderschap in detentie, is het gebruik van internationale studies echter noodzakelijk.

Ook het begrip vaderschap, de invulling van de vaderrol en ideeën over goed vaderschap, zijn cultureel bepaald. In de vraagstelling heb ik het over *Nederlandse* gedetineerde vaders, en hiermee doel ik op personen met de Nederlandse etniciteit. Hoewel bijna de helft van de gedetineerden een andere etniciteit heeft, is het op basis van de beschikbare literatuur niet mogelijk om uitspraken te doen over deze groep gedetineerden. Ik beperk mij in dit onderzoek dus tot gedetineerden met de Nederlandse etniciteit.

Met het begrip *gedetineerden* wordt verwezen naar mannen die vast zitten in penitentiaire inrichtingen: een huis van bewaring, gevangenis of soortgelijke instelling. Mannen die vastzitten in vreemdelingenbewaring en instellingen gericht op forensische zorg (bijvoorbeeld tbs-klinieken) vallen er niet onder.

Het definiëren van *vaderschap* ligt ingewikkelder dan het onderscheid tussen mannen die vader zijn en mannen die dat niet zijn, gezien het hoge aantal echtscheidingen en samengestelde

gezinnen. Er zijn allerlei varianten op de traditionele biologische vader die bij zijn eigen kinderen woont. Wanneer ik het in deze scriptie heb over gedetineerde vaders bedoel ik daarmee gedetineerden die een of meer opgroeiende kinderen (dus geen volwassen kinderen) hebben, waaronder ook bijvoorbeeld stief- of pleegkinderen, en die zichzelf als vader beschouwen.

De manier waarop gedetineerden hun vaderschap beleven wordt sterk beïnvloed door het verblijf in de gevangenis; het gevangensklimaat dringt door in hun identiteit. Onder *identiteit* versta ik de betekenissen die iemand toeschrijft aan het zelf in een sociale rol of situatie. Deze betekenissen worden ontwikkeld en begrepen in interactie met anderen (Burke & Tully, 1977, p. 883).

Zingeving wordt verstaan als “het plaatsen van eigen ervaringen en zelfs het eigen leven als geheel in een groter verband van samenhangende betekenissen” (Derkx, 2011, p. 116). Binnen de behoefte aan zin zijn zeven deelbehoeften te onderscheiden: de behoefte aan doelgerichtheid, morele rechtvaardiging, competentie, eigenwaarde, verbondenheid, *excitement* en begrijpelijkheid (Derkx, 2011, pp. 119-125). Bronnen van zin zijn levensbeschouwelijke kaders, maar ook in handelen, ervaringen en gemeenschap kan zin ervaren worden (Mooren, 2010, pp. 201-204).

Rouw wordt door Singg (2009) omschreven als de intense emotionele ervaring na een verlies. Verlies en rouw zijn onlosmakelijk verbonden. Rouw manifesteert zich in verschillende symptomen, bijvoorbeeld ongelooft, shock, woede, schuldgevoel, verdriet, slaap-, concentratie- en eetproblemen. De duur en intensiteit van rouw verschillen sterk per persoon en situatie (Singg, 2009, pp. 538-539).

1.6 Methodologie

Ik beantwoord de centrale vraagstelling door middel van een literatuurstudie. De literatuur heb ik verzameld via de bibliotheken van de Universiteit Utrecht en de Universiteit voor Humanistiek. Ook heb ik veel artikelen verkregen via de digitale-tijdschriftendatabases van genoemde universiteiten en van de Rijksuniversiteit Groningen. Voor het vinden van relevante literatuur heb ik gebruik gemaakt van verschillende databanken en zoeksystemen: EBSCO, Scopus, Picarta, Worldcat en Google Scholar. Daarnaast heb ik veel literatuur gevonden in de bronvermeldingen van eerder gevonden artikelen. Mijn zoektermen groepeerden zich in vier categorieën:

- Detentie, gevangenis, *incarceration, inmate*, misdaad, *offender*
- Vader(schap), ouder(schap), kind, familie, gezin, afwezig, scheiden, *transnational parenthood*, arbeidsmigranten
- Verlies, rouw, *bereavement, ambiguous loss, disenfranchised grief*
- Betekenis, zingeving, *meaning, worldview, life stance*

Ik heb met name via combinaties van deze zoektermen, en soortgelijke woorden, gezocht. Voor alle Nederlandse termen zocht ik ook op Engelse vertalingen. Om de academische kwaliteit van de literatuur te waarborgen heb ik bij tijdschriftartikelen enkel *peer reviewed* artikelen gebruikt, en gelet op het jaar van verschijnen (op een aantal uitzonderingen na tussen 2000 en 2015). Naast artikelen heb ik ook gebruik gemaakt van wetenschappelijke boeken, met name bij de fundering van de kernbegrippen.

2. Vaderschap tijdens detentie: invulling en beleving

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk ga ik in op de invulling van het vaderschap tijdens detentie. Vaderschap heeft in de loop van de geschiedenis verschillende focuspunten gekend en de manier waarop de vaderrol wordt ingevuld is door de jaren heen veranderd. Nadat ik deze veranderingen heb aangestipt, ga ik op de vraag hoe vaderschap eruit ziet tijdens een detentie. Welke vorm krijgt de vaderrol in de gevangenis? Een vrijheidsstraf heeft grote gevolgen voor de gedetineerde vader en zijn gezin. In de inleiding is al een belangrijke consequentie voor de invulling van het vaderschap naar voren gekomen, namelijk de beperking in het contact dat de gedetineerde met zijn kind kan hebben. Zeker wanneer de vader voorafgaand aan de detentie bij zijn kinderen woonde of dagelijks contact met ze had, zal dit gepaard gaan met gemis en zorgen. Door het gebrek aan interactie is de gedetineerde niet langer in staat zijn rol als vader actief te vervullen. Dit komt echter niet alleen door het wegvallen van contact: ik bekijk in dit hoofdstuk de dieperliggende oorzaken voor de veranderingen in vaderschap tijdens detentie. Ik laat aan de hand van verschillende onderzoeken naar identiteitsveranderingen bij gedetineerden de verre gaande gevolgen van detentie zien voor hoe de vaderrol wordt vervuld en beleefd. Dit is van invloed op de betekenis die vaderschap voor gedetineerden heeft, die ik in het hierop volgende hoofdstuk bespreek.

2.2 Veranderingen in vaderschap

In de afgelopen decennia zijn zowel de invulling van de vaderrol, als theorieën over vaderschap sterk veranderd. Psycholoog Michael Lamb deed onderzoek naar de ontwikkeling van kinderen en de factoren die daarop van invloed zijn, waaronder de rol van de vader. Lamb (2000) onderscheidt vier verschillende focuspunten in vaderschap in de afgelopen twee eeuwen. Tot aan de industriële revolutie werd de vaderrol vooral gekenmerkt door de verantwoordelijkheid voor de morele educatie en religieuze opvoeding van kinderen. Goed vaderschap werd gedefinieerd als het bijbrengen van de christelijke waarden en kennis van de Bijbel (Lamb, 2000, p. 26). Met de industrialisatie in de negentiende eeuw verschoof de focus naar broodwinning. Landbouw en huisnijverheid werden minder belangrijk en er kwam een scheiding tussen binnen- en buitenshuis werken. De eerder gedeelde kostwinning kwam hiermee grotendeels voor rekening van de vader. Tot aan de jaren veertig van de twintigste eeuw was het verdienen van de kost het belangrijkste kenmerk van een goede vader (Lamb, 2000, p. 27). In de jaren rond de Tweede Wereldoorlog

kwam er aandacht voor de afwezige vader. Vele studies suggereerden dat kinderen, met name jongens, zeer beschadigd raakten als ze opgroeiden zonder vader. Hierdoor werd er, zowel door wetenschappelijke als populaire literatuur, gefocust op de noodzaak van de vader als genderrolmodel, die met name zijn zonen voorziet in duidelijke sekserollen (Lamb, 2000, pp. 27-29). Vanaf de jaren zeventig raakten vaders steeds meer betrokken bij de verzorging en opvoeding van hun kinderen. Actief vaderschap werd het nieuwe criterium voor een goede vader (Lamb, 2000, p. 27).

De invulling van vaderschap is afhankelijk van etniciteit en de door Lamb omschreven ontwikkeling geldt voor de westerse cultuur. Hoewel vaders zich hier actiever met hun kinderen bezig zijn gaan houden, zijn de andere focuspunten daarmee niet verdwenen; alle vier de door Lamb aangehaalde elementen zullen in meer of mindere mate deel uitmaken van vaderschap. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat vaders in de afgelopen decennia over het algemeen meer zijn gaan zorgen, maar ook dat er grote onderlinge verschillen bestaan tussen vaders. Er zijn zowel vaders die veel zorgen en weinig betaalde arbeid verrichten, als andersom, als andere variaties in het combineren van werk en zorg (Van Dijken & Tavecchio, 1998, p. 42).

Invulling vaderschap door gedetineerden voorafgaand aan detentie

Hoe gedetineerden hun vaderschap inrichten voorafgaand aan hun detentie is onbekend. Er zijn geen cijfers te vinden met betrekking tot hun bijdrage in zorg en werk. Alleen in de Amerikaanse studie van Lanier (1993) naar het verband tussen de kwaliteit van de vader-kindrelatie en het emotionele welzijn van de gedetineerde vader (zie ook de inleiding) komt dit aan bod. 75 procent van de 188 geïnterviewde vaders geeft aan dat zij voorafgaand aan hun detentie veel tijd doorbrachten met hun kinderen (Lanier, 1993, p. 56). Er wordt echter niet gespecificeerd wat ‘veel’ precies is en ook niet hoe die tijd werd ingevuld. Op het verschil tussen de kwaliteit en frequentie van het contact kom ik in de volgende paragraaf terug. Wel komt de visie van gedetineerden op de juiste invulling van het vaderschap in verschillende studies naar voren. Uit het onderzoek van Greif (2014) in de Verenigde Staten blijkt dat zij veel waarde hechten aan het financieel kunnen onderhouden van hun gezin. Wanneer zij hier als gevolg van de gevangenisstraf niet meer toe in staat zijn is dit een aanslag op hun eigenwaarde (Greif, 2014, p. 74). Anderzijds noemen zij, wanneer gevraagd wordt naar wat een goede vader is, juist allerlei kenmerken van het betrokken vaderschap dat de afgelopen decennia populair is geworden. In de

Ierse studie van McGrath (2007) worden door gedetineerden onder andere zorgzaam, beschikbaar, liefdevol en begripvol zijn en emotionele en morele ondersteuning bieden als belangrijke aspecten van de vaderrol genoemd (McGrath, 2007, p. 114). Vergelijkbare kenmerken worden aangedragen in de Engelse studie van Boswell & Wedge (2002). Gedetineerden zien dus zowel kostwinning als betrokkenheid bij de verzorging en opvoeding als belangrijke onderdelen van het vaderschap.

De invloed van de vader op de ontwikkeling van het kind: betrokkenheid en beschikbaarheid

Overigens is niet alleen de focus binnen de invulling van het vaderschap verschoven, ook de ideeën over de invloed die vaders op hun kind hebben zijn sterk veranderd. Er vanuit gaande dat moeders op dit gebied belangrijker zijn, werd er tot aan de jaren vijftig nauwelijks onderzoek verricht naar het aandeel van de vader in de ontwikkeling van het kind (Lamb, 2010, pp. 2-3). Door de actievere rol van vaders in de jaren zeventig kwam het onderzoek hiernaar op gang. Vanuit de focus op de afwezige vaders in de jaren vijftig, richtten studies uit deze tijd zich met name op de vaderlijke betrokkenheid. Deze betrokkenheid werd veelal gemeten in de hoeveelheid *tijd* die vaders met hun kinderen doorbrachten, waarbij niet werd meegenomen hoe die tijd werd ingevuld. Pas later werd er ook aandacht besteed aan de aard en de kwaliteit van de interactie (Lamb, 2000, p. 30). Lamb (2000) en ook Boswell en Wedge (2002) stellen dat het hebben van een actief betrokken vader voor het kind positief is.

Amato en Dorius (2010) geven in dit verband aan dat voor het welzijn van het kind, kwaliteit in principe belangrijker is dan kwantiteit. Positieve vaderlijke betrokkenheid is belangrijker dan de frequentie van het contact. Zij voegen hier echter aan toe, op basis van een meta-analyse van tientallen studies, dat sommige belangrijke aspecten van ouderschap vragen om regelmatige beschikbaarheid van de ouders. Ze noemen hier bijvoorbeeld hulp bij alledaagse problemen, ondersteuning met betrekking tot educatie en het aangeven van grenzen (Amato & Dorius, 2010, p. 189). Amato en Dorius geven aan dat vaders die (tijdelijk) gescheiden van hun kinderen leven, bijvoorbeeld in het geval van een echtscheiding, vaak niet in deze elementen kunnen voorzien (Amato & Dorius, 2010, p. 189). Ditzelfde zal opgaan voor gedetineerde vaders. Zelfs wanneer zij er vanuit de gevangenis, in de weinig contactmomenten die zij hebben met hun kind, in zouden slagen positief betrokken te blijven, zouden zij niet kunnen voorzien in de beschikbaarheid die hun kind ook nodig heeft.

De rol die de vader inneemt binnen het gezin is veranderd. Hoewel vaders meer zijn gaan zorgen, combineren de meeste vaders dit nog steeds met werk. De verhouding hiertussen verschilt sterk per vader, maar in het algemeen hebben vaders een meer betrokken rol aangenomen. Ook bij gedetineerde vaders zien we dat zij naast de kostwinning ook verzorging als een belangrijk element van het vaderschap zien. Voor kinderen zijn dit positieve ontwikkelingen: zij zijn gebaat bij een actief betrokken en regelmatig beschikbare vader. Gedetineerde vaders zijn vanuit de gevangenis niet in staat om op dagelijkse basis beschikbaar te zijn voor hun kinderen. Maar ook betrokkenheid bij de kinderen en het gezinsleven is tijdens een gevangenisstraf lastig te behouden. Dit heeft niet alleen te maken met het gebrek aan contact, maar ook met de invloed van het moeten verblijven in een gesloten instelling. Dit bespreek ik in de volgende paragraaf.

2.3 Detentie en veranderingen in de identiteit

Een gevangenis kan worden gezien als een maatschappij op zich, met zijn eigen gedragsregels, hiërarchieën en machtsrelaties. Rangordes worden bepaald door verschillende factoren, bijvoorbeeld het gepleegde delict (drugsbaas staat ver boven zedendelinquent), persoonlijkheid en uiterlijk, en financiële situatie van de gedetineerde. Machtsbronnen zijn bijvoorbeeld fysieke kracht en materiële bronnen, maar ook kennis (Beyens et al., 2014, pp. 12-13). Hendry (2009) noemt als belangrijke gedragscodes het niet tonen van emoties op agressie na, het loyaal zijn aan medege-detineerden, en tegelijkertijd niemand vertrouwen. De gevangencultuur is een uitvergroting van het westerse ideaalbeeld van mannelijkheid: belangrijk is zelfverzekerd, assertief en competitief zijn, in controle zijn, dominant en agressief, en geen angst, verdriet of pijn tonen. Dit maakt betrokkenheid en vriendschap beperkt mogelijk, wat nog versterkt wordt door de er heersende homofobie (Hendry, 2009, p. 273). Verder kunnen opstandig gedrag tegenover autoriteiten, manipulatie van personeel, en solidariteit met, maar tegelijkertijd ook uitbuiting van medege-detineerden als kenmerkend voor de gevangencultuur worden genoemd (Beyens et al., 2014, p. 23). Bovendien heerst in de gevangenis een geroutineerd, overgereguleerd klimaat, wat wordt gekarakteriseerd door het gericht zijn op het geïsoleerd en gecontroleerd houden van de gevangenen (Arditti et al., 2005, p. 270). In een dergelijke omgeving valt bijna niet te ontkomen aan een zekere mate van *prisonization*. Dit houdt in dat de identiteit transformeert als gevolg van het gevangensklimaat (Arditti et al., 2005, p. 270).

Volgens Schmid en Jones (1991) is dit een overlevingsstrategie. Voor hun onderzoek naar identiteitsverandering in de gevangenis bestudeerden zij honderden gedetineerden in een gevangenis in de Verenigde Staten, over een tijdsperiode van tien maanden. Zij constateren dat gedetineerden tijdens hun straf een valse identiteit ontwikkelen om hun kwetsbaarheid te verbergen en hun ware zelf niet aan anderen te laten zien (Schmid & Jones, 1991, pp. 147-149). Gedetineerden creëren een identiteit die voldoet aan de eisen van de gevangencultuur, om zichzelf te beschermen.

Tijdens het verblijf in een gesloten inrichting passen gedetineerden hun gedrag aan aan het negatieve klimaat. Volgens Schmid en Jones (1991) blijft het echter niet bij gedragsveranderingen, maar heeft het gevangensklimaat een dusdanige invloed dat er sprake is van een verandering in de identiteit. Voor ik dieper inga op deze studie en een aantal andere onderzoeken die dit constateren, besteed ik aandacht aan het begrip identiteit en de rol van de omgeving hierin.

Identiteit en de invloed van de omgeving

Identiteit wordt door Burke & Tully (1977) omschreven als een belangrijk component van het zelf. Het zelf is een verzameling van identiteiten, en elk van die identiteiten wordt geassocieerd met een bepaalde rol of setting. Identiteiten zijn de betekenissen die iemand toeschrijft aan het zelf in een sociale rol of situatie. Deze betekenissen worden ontwikkeld en begrepen in interactie met anderen; anderen reageren op de persoon in die bepaalde identiteit. De verschillende identiteiten kennen een hiërarchische organisatie: bovenaan in de hiërarchie staan de meest centrale, invloedrijke en betekenisvolle identiteiten. Deze identiteiten, bijvoorbeeld de gender- ras- en leeftijdsgebonden identiteit, kleuren de meeste sociale interactie en helpen bij het ordenen van de rollen die iemand uitdraagt. De verschillende identiteiten zijn niet geïsoleerd, maar staan altijd in verhouding tot andere identiteiten. De identiteit als echtgenoot bijvoorbeeld staat niet op zichzelf, maar is gerelateerd aan de identiteit van echtgenote. Identiteiten kunnen dan ook niet los van elkaar worden begrepen, maar altijd in relatie tot andere identiteiten (Burke & Tully, 1977, p. 883).

Burke & Tully (1991) stellen dat identiteit wordt ontwikkeld en ook moeten worden begrepen in relatie tot anderen en hun identiteiten. Verhaeghe (2013) sluit zich daar bij aan en stelt dat het antwoord op de vraag 'wie ben ik?' een verzameling kenmerken is die iemand door

de buitenwereld wordt toegeschreven. Mensen leren wie ze zijn door wat een ander ze voorhoudt (Verhaeghe, 2013, pp. 15-17). Wie iemand is en wordt hangt af van de interactie met de ander, met de omgeving en cultuur. Vervat hierin zijn ook normen en waarden: hoe men zich hoort te gedragen (Verhaeghe, 2013, pp. 32, 36). Dit betekent niet dat iemand daar zelf geen invloed op heeft; mensen streven ook naar autonomie, afscheiding van de ander en het ontwikkelen van eigenheid. Naast de spiegelingen van anderen maken mensen zelf keuzes en identiteit is het resultaat van de wisselwerking daartussen. Dit betekent ook dat identiteit een tijdelijke constructie is, en geen onveranderlijke kern (Verhaeghe, 2013, pp. 15-18). Wanneer de omgeving stabiel is, verandert identiteit geleidelijk. Breukervaringen, bijvoorbeeld een ernstige ziekte of een trauma, kunnen leiden tot radicale veranderingen (Verhaeghe, 2013, p. 36). In de gevangenis terecht komen kan worden opgevat als zo'n breukervaring.

Vanuit de theorieën van Burke en Tully (1977) en Verhaeghe (2013) kan gesteld worden dat gedetineerden identiteitsveranderingen ondergaan als gevolg van het gevangensklimaat. Ten eerste omdat de gevangenis kan worden gezien als een zeer instabiele omgeving, wat radicale veranderingen tot gevolg kan hebben. Daarnaast heersen in de gevangencultuur bepaalde normen en waarden, die de gedetineerde zal overnemen en zich eigen maken. Dit werd ook gevonden in het onderzoek van Arditti et al. naar de invloed van gevangenschap op vaderlijke betrokkenheid (2005, p. 270). Tot slot krijgt de gedetineerde te maken met nieuwe spiegelingen vanuit de buitenwereld: hij is nu gevangene, wat betekent dat men op een bepaalde manier op hem zal reageren. Zowel de interactie met medegedetineerden, gevangenispersoneel als zijn sociale omgeving buiten de muren zullen van invloed zijn op de constructie van zijn identiteit.

De gevangenisidentiteit

Schmid en Jones (1991) stellen dat een gevangenisstraf een enorme aanslag is op de identiteit. Gedetineerden ontwikkelen uit zelfbescherming een valse identiteit (Schmid & Jones, 1991, pp. 147-149). Tripp (2009) vond met zijn onderzoek naar gedetineerde vaders hetzelfde en benoemt dit als de 'gevangenisidentiteit'. Hij nam waar dat sommige mannen bewust afstand nemen van hun leven buiten de muren, om de status van gevangene gemakkelijker te kunnen aanvaarden. Andere gedetineerden proberen juist om hun gevangenisidentiteit zoveel mogelijk te minimaliseren, bijvoorbeeld door zich af te zonderen van medegedetineerden (Tripp, 2009, pp. 41-42). Maar een echte keuze lijken zij hierin niet te hebben: het gevangensklimaat heeft hoe

dan ook verlies van verbinding met de identiteit buiten de muren tot gevolg. Tripp stelt overigens dat de connectie tegen het eind van de detentie meestal weer sterker wordt (Tripp, 2009, p. 30). Dat lijkt erop te wijzen dat gedetineerden hun oude identiteit na hun straf weer probleemloos zouden kunnen aannemen. Volgens Schmid en Jones (1991) is de gevangenisidentiteit binnen de muren echter geen situationele identiteit, maar continu aanwezig. Dit kan bij de gedetineerde de angst oproepen dat dit misschien zijn 'ware' identiteit is geworden, en de twijfel of hij na zijn straf zijn vroegere identiteit kan herleven (Schmid & Jones, 1991, p. 151). Wellicht is de invloed van de gevangenis dus zodanig dat het een blijvende verandering in de identiteit tot gevolg heeft.

De gecreëerde gevangenisidentiteit conflicteert met de sociale rollen die de gedetineerde buiten de gevangenis heeft. Het gevangensklimaat bemoeilijkt het uitdragen van die verschillende rollen. Volgens Arditti et al. (2005) betekent dit voor gedetineerde vaders dat hun identiteit als vader dan overschaduwed kan worden door hun status als gevangene (Arditti et al., 2005, p. 283). Andere onderzoeken laten zien dat het verder gaat dan dat: de gevangenisidentiteit gaat een dusdanig grote rol spelen, dat er van de vaderrol niets overblijft. Bijvoorbeeld het onderzoek van Nurse (2001), naar gedetineerde vaders in jeugdgevangenissen in de Verenigde Staten. Net als Tripp (2009) constateert Nurse dat gedetineerden soms bewust afstand nemen van het leven buiten, om te positie als gevangene makkelijker te kunnen accepteren. Zij benoemt dit copingsmechanisme als *hard timing*: het verbreken van alle banden met buiten. Eén van Nurse's respondenten in het onderzoek legt uit:

So you got all these problems coming at you at one time, you get so stressed out. So the first thing you do is you block your stress out from the outside...you try to concentrate on your living, it's just like survival skills, you know. (...) So that's why people get caught up and cut off all the outside, and then they just call it hard time. (Nurse, 2001, p. 378)

Het is te moeilijk om tegelijkertijd met zowel de problemen binnen als buiten om te gaan, dus focust de gedetineerde zich op zijn leven binnen de muren en sluit zich af voor alles daar buiten. Deze strategie is ook van invloed op de relatie met de kinderen: gedetineerden vervreemden volledig van hun gezin.

Op deze manier wordt men steeds meer gereduceerd tot slechts een gevangene. Door Neys & Baeyens (1994) wordt dit als volgt verwoord:

Hij is binnen de gevangenis 'slechts' gevangene, maar hij is het op een totale manier. Het besef slechts dit te zijn, is één van de meest fnuikende en vernederende aspecten van het gevangenisbestaan. De gevangene is losgescheurd uit alle sociale levensruimten die hem tevoren een gevoel van eigenwaarde gaven, hoe deficiënt de voorheen bestaande verhoudingen misschien ook waren. De rol van echtgenoot, vader, kostwinner, werkcollega, buur, kameraad, is hem afgenomen of is fundamenteel aangetast. (Neys & Baeyens, 1994, p. 181)

De identiteit van vader is zeer moeilijk te verenigen met die van gedetineerde. De gedetineerde is alleen nog gevangene, en daarnaast niets meer. De vaderrol is de gedetineerde in de gevangenis kwijt. Bovendien eindigt dit niet bij de detentie. Gezien de intensiteit van de zogenaamde gevangenisidentiteit kan die een blijvende verandering betekenen. Daarbij heeft de gedetineerde mogelijk afstand genomen van of zelfs gebroken met zijn gezin. Het na de straf terugkeren naar het gezin en de vaderrol herleven zal dan niet probleemloos gaan. De gevangenis kan de gedetineerde, en ook zijn vaderrol, onherstelbaar veranderen.

2.4 Ervaringen met vaderschap in de gevangenis

De gevangencultuur en het er heersende klimaat zijn zo indringend, dat dit de identiteit van de gedetineerde beïnvloedt. De gedetineerde zal er vaak voor kiezen afstand te nemen van zijn leven buiten, omdat hij de gevangenisidentiteit nodig heeft om de detentie te overleven, blijkt uit de studies van Tripp (2009) en Nurse (2001). Voor gedetineerde vaders betekent dit ook afstand doen van de vaderrol.

In de studie van Greif (2014) komt sterk naar voren dat gedetineerde vaders als gevolg hiervan niet meer goed weten hoe zij invulling kunnen geven aan hun vaderschap. Ze hebben het gevoel niets meer voor hun kind te kunnen betekenen. Greif organiseerde twee jaar lang groepsbijeenkomsten voor vaders in een gevangenis in de Verenigde Staten. Hieraan hebben bijna 250 vaders deelgenomen. In de groep konden zij ervaringen uitwisselen en elkaar ondersteunen. De gedetineerde vaders ervaren een enorme pijn in het verlies van de vaderrol, en zij twijfelen aan hun waarde als vader (Greif, 2014, p. 71). Dit geldt voor vaders die voorafgaand aan hun detentie een groot aandeel in de verzorging van hun kinderen hadden, maar ook voor

vaders die met name op financieel vlak hun bijdrage leverden aan het gezin. Het financieel kunnen onderhouden van het gezin wordt door de gedetineerden in deze studie gezien als een belangrijk, zo niet het belangrijkste deel van het vaderschap. Doordat zij hier binnen de gevangenis niet toe in staat zijn, twijfelen ze aan hun waarde voor het gezin, wat een negatief effect heeft op hun zelfvertrouwen (Greif, 2014, pp. 69, 74). De vaders zijn niet meer in staat hun vaderrol uit te dragen, onafhankelijk van welke invulling zij daar precies aan gaven. Het verlies van de rol die zij hadden in het gezin, of die nu bestond uit financieel bijdragen of ook uit verzorging en opvoeding, levert pijn op.

De vaders weten vaak niet hoe ze vanuit de gevangenis nog wel een rol zouden kunnen spelen in hun gezin, blijkt uit de beschrijvingen van Greif. Ze zijn onzeker over hoe ze met hun kinderen om moeten gaan. Ze vragen zich af of en hoe ze hun kinderen moeten vertellen dat ze in de gevangenis zitten (Greif, 2014, p. 73). Vaak zijn ze bezorgd dat hun kind ook in de criminaliteit terecht zal komen, zeker wanneer hun kind probleemgedrag vertoont. Vanuit deze angst hameren zij er bij hun kind op dat het naar school moet gaan en niet dezelfde fouten moet maken als zij, maar gezien hun positie als gedetineerde twijfelen ze of hun kind ze wel serieus neemt (Greif, 2014, p. 75). Ook de emoties van hun kinderen vinden zij moeilijk. In het bijzonder tienerdochters uiten zich emotioneel, bijvoorbeeld met boosheid, huilen, en niet willen praten. Vaders voelen zich daar ongemakkelijk bij en hebben het gevoel dat ze met name voor hun dochters van weinig waarde zijn (Greif, 2014, pp. 73-74). Bovendien maken veel vaders zich zorgen dat ze hun kinderen nooit meer zullen zien, vanuit de angst dat de kinderen na afloop van de straf geen contact meer met hun vader willen (Greif, 2014, p. 75).

Maar ook als ze na afloop van de straf wel herenigd zullen worden, zullen gedetineerden een deel van de jeugd van hun kind missen. Dit is zeer ontmoedigend voor gedetineerde vaders. Ze hebben het gevoel hun kind in de steek te laten, met name wanneer zij belangrijke momenten in het leven van hun kind missen, zoals verjaardagen, diploma-uitreikingen en sportevenementen. Dit gaat gepaard met schuldgevoelens (Greif, 2014, pp. 72-74). Greif stelt bovendien dat veel mannen voornemens waren het beter te doen dan hun eigen vader, die in veel gevallen ook afwezig was in hun jeugd. Het niet kunnen doorbreken van dit generatieoverschrijdende patroon, versterkt hun schuldgevoelens (Greif, 2014, p. 72). Het ervaren van schuld komt eveneens naar voren in de eerder genoemde studie van Boswell en Wedge (2002) naar vaderschap in de gevangenis. Zij hebben voor hun onderzoek ongeveer 200 gedetineerde

vaders geïnterviewd in gevangenissen in Engeland, waarbij zij onder andere vroegen naar hun voornaamste gevoel omtrent het vader zijn in de gevangenis. Bijna alle respondenten benoemden een negatief gevoel. Het meest genoemd werden schuldig (35 procent) of machteloos (20 procent), maar ook ongelukkig (17 procent) of gefrustreerd (8 procent) kwamen voor (Boswell & Wedge, 2002, p. 39).

Daarnaast blijkt uit de studie van Boswell en Wedge (2002) dat gedetineerden slecht over zichzelf als vader denken. Ze weten niet hoe ze het vaderschap in detentie vorm moeten geven, voelen zich weinig waard en ervaren schuldgevoelens en machteloosheid. Ze vinden dat zij niet voldoen aan het beeld van een goede vader. Boswell en Wedge (2002) vroegen gedetineerden te verwoorden wat de 'ideale vader' is. Hierop was 'niet in de gevangenis' het meest gegeven antwoord. Daarnaast werden 'liefhebben', 'financieel onderhouden', en 'tijd hebben' als kenmerken genoemd (Boswell & Wedge, 2002, pp. 40-41). Aan de laatste twee kenmerken is vanuit de gevangenis lastig te voldoen. In sommige gevallen worden de negatieve gedachten over het eigen vaderschap nog versterkt door de omgeving, bijvoorbeeld de moeder van het kind. Ook dit werd vaak geconstateerd door Greif (2014). Het gebeurt regelmatig dat de moeder van mening is dat de vader een slechte invloed op het kind heeft, en in sommige gevallen verbreekt zij daarom het contact. Zulke kritiek en beslissingen vallen de vader erg zwaar, met name wanneer hij het er bewust of onbewust mee eens is (Greif, 2014, p. 77).

Verwachtingen van het vaderschap na detentie

Dat gedetineerde vaders negatief denken over zichzelf als vader wordt bevestigd in het onderzoek van Meek (2007), een Engelse studie onder jonge gedetineerde vaders tussen de achttien en eenentwintig jaar. Deze vaders geven aan zichzelf als slechte vader te zien en zijn bang dat dit na de detentie wordt bevestigd. Hun hoop is echter na vrijlating weer nader tot hun kind te komen en een goede vader te kunnen zijn (Meek, 2007, p. 376). Uit een aantal andere onderzoeken blijkt dat gedetineerde vaders daar positieve verwachtingen van hebben.

Bijvoorbeeld de tienervaders in het onderzoek van Shannon en Abrams (2007). Shannon en Abrams hebben een kleine groep jonge Amerikaanse vaders in de gevangenis meermaals geïnterviewd en hen gevraagd hoe ze denken over hun rol en verantwoordelijkheden als vader. Deze jongens gaven aan niet slechts financiële ondersteuning te willen bieden, maar juist ook een rol te willen spelen in verzorging en opvoeding van hun kinderen (Shannon & Abrams,

2007, p. 186). Zij namen hun ouderrol zeer serieus en noemen hun kinderen het waardevolste aspect in hun leven en de belangrijkste motivatie om afstand te houden van criminele activiteiten (Shannon & Abrams, 2007, p. 183). Hierbij moet wel opgemerkt worden dat bijna de helft van de groep na vrijlating terugviel in de criminaliteit (Shannon & Abrams, 2007, pp. 186-188), en dus niet in staat bleek om het omwille van hun kinderen daadwerkelijk anders aan te pakken na vrijlating. De uitkomsten van dit kleine onderzoek zijn vergelijkbaar met de resultaten van een veel grootschaliger onderzoek van Mendez (2000) onder Afro-Amerikaanse gedetineerden in de Verenigde Staten. Onder deze bevolkingsgroep is de afwezigheid van de vader in het gezinsleven een groot probleem. De reden voor afwezigheid is vaak gevangenschap (Mendez, 2000, p. 87). Mendez onderzocht de houding van gedetineerden ten opzichte van vaderschap met enquêtes die zijn ingevuld door ruim 800 gedetineerde vaders. 92 procent van deze mannen geeft aan dat ze de relatie met hun kinderen graag wil verbeteren. 87 procent heeft interesse om deel te nemen aan een programma gericht op vaderschap en het verbeteren van de vader-kindrelatie (Mendez, 2000, pp. 94-98). De mannen zien zichzelf nog steeds als een belangrijk deel van het gezin ondanks hun detentie. Mendez plaatst hierbij wel de kanttekening dat het gezin hier misschien anders over denkt en dat veel gezinsproblemen ook verband hielden met de vader (Mendez, 2000, p. 94).

Het ontbreekt gedetineerde vaders dus schijnbaar niet aan goede wil. Ze hebben een beeld van wat een goede vader is, en uit de onderzoeken van Meek (2007), Shannon en Abrams (2007) en Mendez (2000) blijkt dat zij dat ideaal graag willen bereiken en ook bereid zijn daarin te investeren. De verwachtingen van het achtergebleven gezin liggen vaak lager, en veel vaders vallen inderdaad terug in crimineel gedrag na afloop van de detentie.

Kinderen als motivatiebron

Het gezin, en kinderen in het bijzonder, worden in veel studies aangedragen als motivatiebron voor gedetineerden. Zij kunnen een stimulans zijn voor gedetineerden om hun leven na vrijlating anders in te richten. Desender (2012) maakt in dit verband onderscheid tussen het *motive for change* en het *motive for survival* (Desender, 2012, p. 92). Het laatste motief is te herkennen in de onderzoeksresultaten van McGrath (2007), die in Ierland kwalitatief onderzoek deed naar de ervaringen van gedetineerden met betrekking tot de rol en verantwoordelijkheden als vader. De gedetineerden die hij heeft geïnterviewd geven aan zich gesteund te voelen door hun familie, en

zich te focussen op het toekomstbeeld van een gezinsleven na vrijlating, wanneer ze weer een ‘normale vader’ kunnen zijn (McGrath, 2007, pp. 90-91). De jonge vaders in het eerder aangehaalde onderzoek van Shannon en Abrams (2007) benoemen hun kinderen als iets om voor te leven (Shannon & Abrams, 2007, p. 187). Het *motive for change* komt ook terug in de eerder besproken literatuur. Beyens et al. (2014), Clarke et al. (2005), Dyer (2005), Shannon en Abrams (2007) en Tripp (2009) benoemen allemaal het gezinsleven als motivatie voor gedetineerden om hun criminele levensstijl achter zich te laten. In de studie van Tripp (2009) bijvoorbeeld, beschrijven de respondenten hun verlangen om thuis bij hun kinderen te zijn, en benoemen vanuit dit gevoel de detentie als een keerpunt in hun leven: na vrijlating willen ze het anders aanpakken, zodat ze niet meer in de gevangenis terecht komen (Tripp, 2009, p. 45). Bovendien is in meerdere onderzoeken aangetoond dat mannen die tijdens hun gevangenschap een goede band houden met familie en met name met hun kind, minder vaak recidiveren dan gedetineerden die dit niet doen (Dyer, 2005, p. 202).

Geconcludeerd kan worden dat gedetineerde vaders hun kinderen als motiverend ervaren, maar dat dit, zoals uit de onderzoeken van Meek (2007) en Shannon en Abrams (2007) blijkt, niet altijd een daadwerkelijke gedragsverandering tot gevolg heeft. Dit heeft wellicht ook verband met de minimale mogelijkheden tot contact met het kind. Wanneer de invloed van het negatieve gevangensklimaat zou worden geminimaliseerd en gedetineerde vaders in staat worden gesteld om de verbondenheid met hun gezin te behouden, zouden zij misschien minder snel terugvallen in criminaliteit.

2.5 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik laten zien dat gedetineerden de verbinding met hun leven buiten de muren kwijtraken. Belangrijke sociale rollen die zij hadden verdwijnen naar de achtergrond, waaronder de vaderrol. Gedetineerden kunnen niet meer de vader zijn die ze buiten de gevangenis waren, en ze weten niet wat ze nog wél kunnen doen voor hun kind. Zij zien zichzelf als slecht vader, voelen zich onzeker en ervaren schuldgevoelens. Anderzijds helpt het vaderschap om het gevangenisleven vol te houden, en willen gedetineerden omwille van hun kind stoppen met criminaliteit om te zorgen dat zij niet terug de gevangenis ingaan. Wanneer zij er in slagen een goede band met hun kind te behouden, recidiveren gedetineerden ook daadwerkelijk minder vaak. Een goede vader-kindrelatie zou bereikt kunnen worden door gedetineerden niet te

reduceren tot slechts gevangenen. Wanneer gedetineerden hun andere sociale rollen kunnen behouden, en meer mogelijkheden tot contact met hun kind krijgen, kunnen vaders de vaderrol behouden. Dit zou betekenen dat ze het vaderschap op een positieve manier kunnen blijven beleven. Het belang hiervan laat ik zien in het volgende hoofdstuk, waarin ik dieper inga op de betekenis van vaderschap. Op het verlies van de vaderrol ga ik door in hoofdstuk vier.

3. Vaderschap en zingeving

3.1 Inleiding

Waar het vorige hoofdstuk inging op hoe vaderschap er tijdens een gevangenisstraf uitziet en hoe gedetineerde vaders dit ervaren, ligt de focus in dit hoofdstuk op de betekenis: wat betekent het voor vaders om vader te zijn? Ik onderzoek, aan de hand van verschillende theorieën over zingeving, welke zinbehoeften mensen hebben, waaraan zij waarde ontleen en op welke manier zij betekenis geven aan hun leven. Vervolgens bekijk ik welke rol het vaderschap hierin kan spelen. Vader worden is een ingrijpende verandering in het leven van een man.

Gezinsuitbreiding is van invloed op vrijwel alle aspecten in het leven, en zal ook impact hebben op betekenisaders. Ik ga hier in op de zingevende betekenis van vaderschap en pas dit toe op gedetineerde vaders: hoe is dit voor hen, welke betekenis halen zij uit de vaderrol met de beperkte mogelijkheden om die uit te dragen?

3.2 Theorieën van zingeving

In deze paragraaf bespreek ik verschillende perspectieven op zingeving, om zo een beeld te krijgen van hoe mensen betekenis geven aan hun leven. Het proces van zingeving kan werkzaam zijn in dagelijkse bezigheden, maar ook op een dieper niveau. Smaling en Alma (2010) maken in dit verband onderscheid tussen alledaagse en existentiële zingeving. Alledaagse zingeving vindt plaats in allerlei dagelijkse situaties. Men is zich daar doorgaans niet expliciet van bewust en reflecteert er niet op, zolang dingen op een vanzelfsprekende manier begrijpelijk en hanteerbaar zijn en er sprake is van welbevinden. Existentiële zingeving heeft te maken met het zoeken naar antwoorden op levensvragen. Hiervan is vaak sprake bij gebeurtenissen die de zin van het menselijk bestaan raken, bijvoorbeeld geboorte, ziekte en dood (Smaling & Alma, 2010, p. 17). Meestal wordt men zich pas bewust van het zingevingsproces wanneer het welbevinden vermindert of bepaalde gebeurtenissen aanzetten tot het expliciteren van existentiële vragen.

Het zingevingsproces kan als gevolg van bepaalde gebeurtenissen ook stagneren. Hiervan kan sprake zijn bij ingrijpende, schokkende of traumatische gebeurtenissen, zoals omschreven door Rietveld (2013). Ingrijpende gebeurtenissen zijn gebeurtenissen die mensen overvallen, waar zij zich niet op kunnen voorbereiden, en waarbij zij geen eerdere ervaringen hebben die kunnen helpen bij het geven van betekenis aan de gebeurtenis. Hierdoor ontstaat onbegrip en het gevoel de grip op wat er gebeurt te verliezen. Het zingevingskader kan ernstige schade oplopen

door een ingrijpende gebeurtenis (Rietveld, 2013, p. 18). Bij een schokkende gebeurtenis is er bovendien sprake van een intens gevoel van machteloosheid waarbij de normale manier van denken en handelen wordt ontwricht, net als ideeën en verwachtingen over de toekomst. Het aanpassingsvermogen wordt als gevolg van de schokkende gebeurtenis buiten werking gesteld. De gebeurtenis is zo overweldigend dat deze de persoon van het ene op het andere moment in een compleet andere en onbekende wereld zet. Zekerheden zijn verdwenen en er is sprake van wantrouwen en kwetsbaarheid (Rietveld, 2013, p. 19). Wanneer een schokkende gebeurtenis leidt tot een psychotrauma wordt het een traumatische gebeurtenis. Hierbij is sprake van confrontatie met de dood of levensbedreiging, geweld of pijn. Dit kan leiden tot gevoelens van hulpeloosheid en doodsangst (Rietveld, 2013, p. 19). Een gevangenisstraf kan worden omschreven als een schokkende gebeurtenis. Zoals in voorgaande hoofdstukken aan bod is gekomen kampen veel gedetineerden met aanpassingsproblemen, machteloosheid en wantrouwen. De gevangenis is bijna letterlijk een andere wereld. Zowel alledaagse als existentiële zingeving worden verstoord. De alledaagse zingeving omdat het leven in de gevangenis niet vanzelfsprekend begrijpelijk en hanteerbaar is. Er is sprake van een ontwrichting van het bestaan als geheel, en daarmee komt ook de existentiële zingeving in het geding.

De behoefte aan zin

Bij een verstoring van zin gaat men echter op zoek naar hernieuwde zingeving. Baumeister stelt dat mensen sterk de behoefte hebben aan de ervaring dat het leven op een bepaalde manier betekenis heeft (Baumeister, 1991, p. 30). Daarbij hebben mensen behoefte aan verschillende *soorten* betekenis om het leven als zinvol te ervaren. In de literatuur zijn verschillende lijsten van zinbehoeften te vinden. Als vertrekpunt worden regelmatig de *four needs for meaning* van Baumeister gebruikt zoals omschreven in zijn boek *Meanings of life* (1991). Baumeister onderscheidt hiermee de behoefte aan zin in vier deelbehoeften:

- *Purpose*: doelgerichtheid². De behoefte om gericht te zijn op een bepaald doel in de activiteiten die je onderneemt. Het kan dan gaan om de gerichtheid op een extrinsiek doel, maar ook om *fulfillment*. Dit laatste is de innerlijke vervulling die bijvoorbeeld bij het bereiken van een bepaald doel wordt ervaren, maar ook in de weg daar naartoe. Het

---

² De Nederlandse vertalingen van de *needs for meaning* zijn ontleend aan Derkx (2011).

streven naar een bepaald doel kan al als zinvol worden ervaren, zonder dat het doel behaald wordt.

- *Value*: morele rechtvaardiging. Willen voelen dat je daden juist en rechtmatig zijn, dat je manier van leven moreel te rechtvaardigen valt.
- *Efficacy*: competentie. De behoefte aan een zekere mate van controle, aan het gevoel competent te zijn, invloed te hebben, en aan je capabel voelen om je doelen en waarden te realiseren.
- *Self-worth*: eigenwaarde. Het gevoel hebben een positieve waarde te hebben en gerespecteerd te worden om wie je bent en wat je doet, door jezelf en door anderen (Baumeister, 1991, pp. 32-44).

Derkx (2011) gaat net als Baumeister (1991) uit van verschillende behoeften die bevredigd moeten worden voor het ervaren van een zinvol leven, en vertrekt daarbij vanuit de *four needs for meaning*. Hij voegt een aantal zinbehoeften toe, die volgens hem nog duidelijker maken waar het bij een zinvol leven over gaat. Ten eerste de behoefte aan verbondenheid. Derkx wijst hierbij op een belangrijke tegenstrijdigheid in de theorie van Baumeister, die ook met betrekking tot vaderschap van belang is. Baumeister stelt namelijk dat de essentie van *meaning* verbondenheid is (Derkx, 2011, p. 116). Hij schrijft dat mensen zeer sterk de *need to belong* hebben, het verlangen naar langdurige sociale banden, en dat met name familiebanden hierin voorzien (Baumeister, 1991, p. 146). Derkx haalt hier een onderzoek van Baumeister aan waaruit blijkt dat het gezin een belangrijke bron van zin is, omdat het een unieke mogelijkheid biedt om de behoefte aan verbondenheid te bevredigen (Derkx, 2011, p. 122). Met Derkx vraag ik mij af waarom Baumeister de *need to belong* dan niet tot de *needs for meaning* rekent. Misschien gaat Baumeister er vanuit dat de behoefte aan verbondenheid automatisch vervuld wordt als de andere vier zinbehoeften dat ook zijn, maar dan blijft de vraag waarom hij verbondenheid als de essentie van betekenis aanduidt. Derkx voegt de behoefte aan verbondenheid dan ook toe als zinbehoefte en verstaat hieronder de behoefte aan contact en vereniging en gerichtheid op de ander of het andere. (Derkx, 2011, pp. 121-122).

Voor een zesde zinbehoefte baseert Derkx (2011) zich op de theorie van Smaling en Alma (2010), die transcendentie als een van de aspecten van zingeving benoemen. Dit kan worden omschreven als het overstijgen van het alledaagse, bekende en vertrouwde en het verkennen van het nieuwe, andere en onbekende. Derkx onderscheidt in transcendentie drie

elementen. Ten eerste is transcendentie de ervaring deel te zijn van en ingebed in een groter geheel, en overlapt daarmee met verbondenheid. Daarnaast zit in de transcendentie de behoefte aan ethische waarden die het eigenbelang overstijgen, wat overlapt met de behoefte aan morele rechtvaardiging. Een derde element in transcendentie is verwondering en nieuwsgierigheid, wat niet terugkomt in de andere zinbehoeften (Derkx, 2011, pp. 122-125). Derkx kiest er uiteindelijk voor dit aspect op te nemen als aparte zinbehoefte onder de noemer *excitement* (Derkx, 2015, p. 426).

Tot slot voegt Derkx de behoefte aan begrijpelijkheid toe, de behoefte aan het kunnen verklaren waarom gebeurtenissen zich voor doen, aan het scheppen van orde in de chaos (Derkx, 2011, p. 120). Zoals bij het onderscheid tussen alledaagse en existentiële zingeving al werd genoemd, is men zich niet erg bewust van zingeving zolang het leven begrijpelijk en hanteerbaar is. Wanneer dat niet meer het geval is, ontstaat de behoefte aan het aanbrengen van samenhang zodat opnieuw een coherent verhaal over het eigen leven ontstaat (Derkx, 2011, p. 120). Smaling en Alma (2010) noemen samenhang als één van de aspecten van de ervaring van zingeving en dit lijkt te overlappen met de behoefte aan begrijpelijkheid zoals Derkx (2011) deze omschrijft. Het verschil zit mijn inziens in de benadering. Samenhang is geen voorwaarde voor zin, maar eerder een middel: het aanbrengen van samenhang is een manier om de behoefte aan begrijpelijkheid te bevredigen. Op de rol van samenhang in zingeving kom ik aan het eind van deze paragraaf nog terug. Overigens vatten zowel Smaling en Alma (2010) als Derkx (2011) zingeving ruim op. Het gaat niet alleen om zin *geven*, maar ook om zinervaring, zinbeleving en zinzoekende activiteiten (Smaling & Alma, 2010, p. 18; Derkx, 2011, pp. 115-116).

Op basis van de theorieën van Baumeister (1991) en Derkx (2011) zijn er zeven zinbehoeften te onderscheiden: de behoefte aan doelgerichtheid, morele rechtvaardiging, competentie, eigenwaarde, verbondenheid, *excitement* en begrijpelijkheid. Zij stellen dat deze behoeften moeten worden vervuld, om het leven als zinvol te ervaren. Wanneer dit niet lukt, zal dit als problematisch worden ervaren en leiden tot heroriëntatie en gedragsverandering, om zo tot een zinvol bestaan te komen (Derkx, 2011, p. 127).

Bronnen van zin

Een andere invalshoek van waaruit naar zingeving kan worden gekeken, is in welke bronnen zin kan worden gevonden. In sommige van de door Baumeister (1991) en Derkx (2011) besproken

zinbehoefte ligt al een bron voor bevrediging besloten. Verbondenheid bijvoorbeeld, kan onder andere gevonden worden in contact met anderen, en doelgerichtheid in het streven naar een doel. Maar over het algemeen zullen bronnen van zin niet een op een te koppelen zijn aan de zinbehoefte. Waarschijnlijker is dat een bron van zin meerdere zinbehoefte (gedeeltelijk) vervult, en dat voor het bevredigen van een zinbehoefte uit meerdere bronnen wordt geput.

Mooren (2010) onderscheidt vier categorieën binnen bronnen van zin. Ten eerste kunnen religie, levensbeschouwing en levenskunstpraktijken helpen om het leven begrijpelijk en hanteerbaar te maken. Deze bieden richtlijnen en een visie op het bestaan van de mens en zijn plaats in de wereld, en zijn op die manier van betekenis voor het zingevingproces. (Mooren, 2010, p. 200). Een bron van zin moet echter breder worden opgevat dan als een achterliggend kader. Mooren (2010) noemt handelen, ervaringen en gemeenschap als de drie andere soorten bronnen waarin zin gevonden kan worden. Handelen kan betekenisvol zijn in het scheppend bezig zijn en de creativiteit die daarin ligt. Dit kan zich voltrekken in allerlei activiteiten, zowel binnen als buiten de beroepssfeer. Dit raakt aan de behoefte aan competentie zoals omschreven door Baumeister (1991), omdat zich in handelen het gevoel van controle en het besef van het belang van het eigen handelen kunnen manifesteren (Mooren, 2010, p. 201). Wat betreft ervaringen betekenen sommige ervaringen in termen van zingeving meer dan andere. Het gaat dan bijvoorbeeld om ervaringen met geboorte, dood en ziekte, esthetische ervaringen of ervaringen in de natuur. In de ervaring zelf is dan meteen het grotere verband van betekenissen betrokken (Mooren, 2010, pp. 202-203). Bij gemeenschap als bron van zin ten slotte gaat het om de behoefte om opgenomen te zijn in sociale verbanden (Mooren, 2010, pp. 203-204).

De kern van zingeving: de noodzaak van samenhang

Baumeister (1991) stelt dat de mens een sterke behoefte heeft aan het ervaren van zin in het leven, en samen met de theorie van Derkx (2011) wordt die behoefte opgedeeld in zeven zinbehoefte. Mooren (2010) onderscheidt vier soorten bronnen waarin zin gevonden kan worden. Samen zou dit een formuleachtige definiëring kunnen vormen: om zin te ervaren moet voldaan worden aan een aantal behoeften, en die vervulling kan gevonden worden in verscheidene bronnen. Het bevredigen van de zinbehoefte alleen is echter niet genoeg. Mooren (2013) merkt op dat de mens zich begeeft in een spanningsveld tussen gedetermineerdheid en vrijheid om vorm te geven aan het bestaan. Zingeving is mogelijk juist door dit spanningsveld,

stelt Mooren. Zingeving betekent namelijk niet dat men het bestaan in volledige vrijheid vormgeeft. Sommige gebeurtenissen overkomen de mens (ervaringen), aan andere kan de mens richting geven (door te handelen). In beide gevallen gaat het om de *betekenis* die de mens toekent aan situaties en gebeurtenissen (Mooren, 2013, p. 103). Betekenis is er niet op voorhand. Een bron op zichzelf, of het bevredigen van een behoefte op zich, is niet zingevend. Dat wordt het pas als men zelf de betekenis toekent en ze plaatst in een zingevingskader. Men kan zichzelf niet een willekeurig doel stellen om na te streven om zo de behoefte aan doelgerichtheid te vervullen; dit moet passen binnen het persoonlijke betekenis-kader. Zowel Mooren (2013), Smaling en Alma (2010) als Derkx (2011) stellen dat het voor zingeving noodzakelijk is om het leven te ervaren als een coherent, samenhangend geheel, waarin de losse elementen uit het leven van een mens worden verbonden. Dit maakt het bestaan begrijpelijk en geeft er richting aan. Dit lijkt ook tot uiting te komen in de behoefte aan begrijpelijkheid zoals omschreven door Derkx (2011). Echter is samenhang meer dan een zinbehoefte; iets krijgt pas betekenis wanneer men deze er zelf aan toekent en het in een breder verband van betekenissen plaatst. Het is dus iets waar zingeving (en alle zinbehoeften) hoe dan ook mee gepaard moeten gaan en lijkt daarmee meer op een ervaringsaspect van zingeving zoals benoemd door Smaling en Alma (2010). Dit maakt dat zin niet een vast gegeven is dat simpelweg gevonden kan worden door een bepaalde weg te volgen. Betekenis moet steeds opnieuw door ieder voor zich worden gezocht, geïnterpreteerd en toegekend (Derkx, 2010, p. 49).

Op basis van de besproken literatuur heb ik een beeld geschetst van wat onder zingeving kan worden verstaan. Zingeving is doorgaans een onbewust proces waarop men niet reflecteert. Bij gebeurtenissen die het menselijk bestaan raken wordt men zich bewust van zingeving; wanneer de zingeving wordt verstoord, gaat men heroriënteren en op zoek naar hernieuwde zin. Dit komt voort uit de sterke menselijke behoefte aan het ervaren van een zinvol leven. Deze behoefte wordt door Baumeister (1991) en Derkx (2011) opgedeeld in verschillende deelbehoeften. Zij stellen dat iemand zal ervaren dat zijn leven voldoende betekenis heeft, wanneer hij erin slaagt deze behoeften te vervullen.

3.3 De rol van vaderschap in zingeving

Nu ik een beeld heb geschetst van het begrip zingeving, is het mogelijk te onderzoeken welke rol vaderschap in dit proces kan spelen. Draagt vader zijn bij aan het ervaren van zin? Ik behandel

Baumeisters (1991) gedachten over ouderschap als bron van zin en koppel terug naar Moorens (2010) ideeën over bronnen van zin. Daarna bekijk ik hoe vaders zelf aankijken tegen de betekenis van het vader zijn, aan de hand van het onderzoek van Daly, Ashbourne en Brown (2013). Ik gebruik deze studie, waarvoor gesprekken zijn gevoerd met ruim 200 vaders, omdat hierin zichtbaar wordt welke betekenis vaders ontleen aan hun vaderschap. Dit verbind ik met de situatie van de gedetineerde vaders, waarbij ik terugkoppelingen maak naar de eerdere hoofdstukken.

Vaderschap als bron van zin volgens Baumeister

Baumeister (1991) is van mening dat het ouderschap een sterke bron is om de *needs for meaning* te vervullen, en in zijn boek *Meanings of life* maakt hij expliciet hoe het ouderschap kan bijdragen aan het bevredigen van de door hem omschreven zinbehoeften. Zo stelt Baumeister dat het ouderschap voorziet in de behoefte aan doelgerichtheid. De functie van het gezin is in de loop van de twintigste eeuw veranderd in dit opzicht. Waar mensen eerst financieel afhankelijk waren van kinderen en het hebben van een gezin noodzakelijk was, ook voor verzorging op de oude dag, heeft het gezin deze economische functie inmiddels verloren (Baumeister, 1991, pp. 154-155). In plaats van een middel om te overleven, zijn kinderen een doel op zich geworden. Kinderen worden nu gezien als bron van emotionele vreugde en vervulling en zijn daarmee een levensinvulling (Baumeister, 1991, p. 156). Het gezinsleven is iets waar veel mensen naar streven en in die zin kan het al doelgerichtheid verschaffen nog voordat mensen ouders zijn geworden. Maar ook verschaft het *fulfillment*: wanneer het doel is bereikt, kunnen mensen innerlijke vervulling uit hun gezin halen (Baumeister, 1991, p. 157). Bovendien verschaffen kinderen directe doelen, door hun behoeften waar hun ouders voortdurend in moeten voorzien. Het gaat daarbij om behoeften op de korte termijn in het dagelijks leven, maar ook op de lange termijn zijn ouders bezig met het bereiken van doelen omwille van hun kinderen, bijvoorbeeld het financieren van de studie (Baumeister, 1991, p. 163).

De verschuiving van de functie van het gezin van economische noodzaak naar emotionele vervulling heeft nog een ander gevolg voor de betekenisverlening. Nu het ouderschap een doel op zich is geworden, verrichten ouders vele inspanningen en opofferingen voor het welzijn van hun kinderen. Ouders nemen vele beslissingen in het licht van wat het beste is voor hun kind. Het belang van de kinderen staat voorop, en daarnaar handelen is bijna automatisch

gerechtvaardigd. Het goede doen, betekent dat doen wat goed is voor het kind. Dit draagt bij aan het gevoel het juiste te doen, en bevredigt in die de zin de behoefte aan morele rechtvaardiging (Baumeister, 1991, pp. 156-160, 165).

Over het ouderschap als bron van competentie, een gevoel van controle en capabel zijn, zegt Baumeister dat dit vooral op de lange termijn wordt ervaren. Het opvoeden van een kind gaat op dagelijkse basis immers gepaard met allerlei frustraties, onzekerheden en zelfs hulpeloosheid. Bovendien hebben ouders veel zorgen en angsten om hun kind, wat niet bijdraagt aan hun gevoel van controle (Baumeister, 1991, p. 163). Baumeister voegt hier wel aan toe dat erin slagen goed voor het kind te zorgen wel het gevoel van capabel zijn kan geven. Maar vooral wanneer het kind uiteindelijk is opgegroeid en grootgebracht en, door toedoen van de ouders, onderdeel is geworden van de maatschappij, kan dit een krachtig gevoel van competentie geven (Baumeister, 1991, p. 163). Hierbij hebben de ouders het gevoel impact te hebben gehad, een verschil te hebben gemaakt. Bovendien is deze prestatie blijvend, in tegenstelling tot veel andere bronnen voor competentie, bijvoorbeeld de carrière (Baumeister, 1991, p. 164). Baumeister lijkt hierbij wel uit te gaan van succes: ouders van kinderen met wie het niet goed gaat, zullen dit gevoel van competentie waarschijnlijk minder sterk ervaren.

Over het ouderschap als bron van eigenwaarde laat Baumeister zich niet uitvoerig maar wel stellig uit: kinderen kunnen bijdragen aan het gevoel van eigenwaarde. Ouders zijn meestal zeer trots op hun kinderen en alles wat die bereiken. Hij voegt er wel aan toe dat met name voor mensen die weinig andere bronnen van eigenwaarde hebben, ouderschap hierin belangrijk kan zijn (Baumeister, 1991, p. 165).

Ook ziet Baumeister familiebanden als een zeer sterke bron voor verbondenheid (Baumeister, 1991, p. 146). Hij noemt het gezin en familie als bron voor *belonging*, maar spreekt zich hierbij niet direct uit over een bepaalde positie in het gezin. Hij heeft het in dit verband dus niet specifiek over ouderschap, zoals bij de *needs for meaning*. Ik vermoed dat het met betrekking tot de zingevende functie gaat om het behoren tot gezin of familie (*belong to*), of dat nu als kind, ouder, of ander deel van de familie is.

Uitgaande van Baumeisters ideeën hierover, kan gesteld worden dat vaderschap een bron van zin is die, terugkoppelend naar Mooren (2010), zowel in de categorie handelen, ervaring als gemeenschap valt. Volgens Mooren kan de geboorte van je kind een ervaring zijn waarin meteen het grotere verband van betekenissen is betrokken, omdat het een gebeurtenis is die kan leiden

tot reflectie en kan doorwerken in de houding tegenover het leven (Mooren, 2010, p. 203). Het juiste willen doen voor het kind, en het grootbrengen van een kind, kunnen worden gezien als een scheppend handelen waarin zin wordt ervaren. En de zinervaring van verbondenheid met je kind en het onderdeel uitmaken van het gezin valt binnen gemeenschap. Dit zou overigens niet betekenen dat vader zijn zaligmakend is als het aankomt op zingeving. Hiermee bedoel ik ten eerste dat het, voor bijvoorbeeld de behoefte aan morele rechtvaardiging niet voldoende zou zijn om te voelen dat je *als vader* het juiste doet, wanneer je andere facetten in je leven niet moreel kunt rechtvaardigen. Vader zijn betekent niet automatisch een zinvol leven leiden; in de tweede plaats omdat, zoals eerder gezegd, betekenis pas ontstaat wanneer men die zelf toekent en het gehele leven als samenhangend geheel wordt ervaren. Baumeisters ideeën over ouderschap als bron van zin zullen alleen opgaan wanneer men de ervaringen met ouderschap of vaderschap binnen het eigen bredere zingevingskader plaatst.

3.4 Vaderschap en zingeving voor gedetineerden

Baumeister is stellig over de functie van ouderschap voor betekenisgeving: ouder zijn geeft zin. Of zijn standpunt klopt onderzoek ik aan de hand van een empirische studie naar vaderschap. Daly et al. (2013) onderzochten de invloed van kinderen op vaders, waarbij zij zich focussen op hoe het vaderschap bijdraagt aan de betekenis van hun leven (Daly et al., 2013, p. 1402). Dit onderzoek maakt deel uit van een groter onderzoek in Canada waarin aan de hand van verschillende thema's gegevens over vaderlijke betrokkenheid werden verzameld. De invloed van het kind op de vader is een van deze thema's. Daly et al. (2013) namen een steekproef van 215 vaders uit de respondenten van het overkoepelende onderzoek, met wie individuele gesprekken en focusgroepen waren gehouden. Daarin werd gevraagd hoe het vaderschap hun leven had veranderd en had geleid tot heroriëntatie op hun bestaan (Daly et al., 2013, pp. 1405-1408). Hiermee schets ik een beeld van de betekenis die vaders in het algemeen ontleen aan het vader zijn, en zet dit af tegen de specifieke situatie van de gedetineerde vaders.

Doelgerichtheid en 'het grote plaatje'

Wat duidelijk naar voren komt in het artikel van Daly et al. (2013) is dat er voor vaders sprake is van een reflecteren op hoe zij hun leven leven. Het vader zijn verandert meerdere aspecten in hun leven: hun gewoontes, waarden en bewustzijn. De vaders in het onderzoek spraken daarbij veelvuldig over 'het grote plaatje' zien en hoe zij zich daar door hun vaderschap meer van

bewust zijn. Door het vaderschap leven ze minder in het moment, maar visualiseren ze de toekomst en hun kind daarin. De grote verantwoordelijkheid die het hebben van een kind met zich meebrengt heeft hun kijk op het leven veranderd. Ze vinden nu andere dingen belangrijk en stellen zich het onderhouden van hun gezin ten doel. Dit houdt in dat ze zich bijvoorbeeld bezig houden met het verzorgen van het huishouden, investeren in hun carrière, en sparen voor de toekomst ten behoeve van hun gezin (Daly et al., 2013, pp. 1408-1410). Het is dus niet zo dat zij voorafgaand aan het vaderschap geen doelgerichtheid ervaarden, alleen hebben zij nu *andere* doelen gekregen. Ze zijn daarin erg gemotiveerd en vinden het makkelijk om zich aan te passen, omdat ze het voor hun kind doen en daarin verantwoordelijkheid voelen (Daly et al., 2013, pp. 1409-1411). Bovendien ervaren zij het zien opgroeien van hun kinderen als zeer bevredigend (Daly et al., 2013, p. 1418). Het vaderschap brengt dus doelgerichtheid met zich mee en ook lijkt er sprake te zijn van *fulfillment*. Bovendien lijkt het bewustzijn van een groter plaatje te wijzen op het ervaren van een groter geheel en samenhang in de verschillende onderdelen van het leven. Beide zijn belangrijke elementen van de zinervaring.

Voor gedetineerde vaders is er juist sprake van een verstoring van de samenhang in hun bestaan. Zoals eerder benoemd kan een gevangenisstraf worden gezien als een schokkende gebeurtenis waardoor de wereld op zijn kop komt te staan. Hun leven is niet meer op een vanzelfsprekende manier begrijpelijk. In hoofdstuk twee is de invloed van detentie op de identiteit besproken. Gedetineerden meten zichzelf een gevangenisidentiteit aan om door de gevangeniservaring te navigeren. Hiermee maken ze de wereld binnen de muren hanteerbaar. Hoewel die gevangenisidentiteit moeilijk te verenigen is met de vaderrol, en ondanks alle beperkingen die gedetineerden worden opgelegd in het uitdragen van die rol, kan het vaderschap hen nog steeds doelgerichtheid verschaffen. Zoals beschreven in hoofdstuk twee, houden veel gedetineerden zich vast aan het toekomstbeeld van hun gezinsleven. Omwille van hun kinderen, stellen zij zich ten doel om na hun detentie niet terug te vallen in de criminaliteit, maar de band met hun kinderen te verbeteren en een goede vader te zijn, blijkt uit onder andere uit de in hoofdstuk twee besproken studies van Shannon en Abrams (2007), Mendez (2000), McGrath (2007) en Tripp (2009). Door Desender (2012) wordt dit het *motive for change* genoemd: het gezinsleven is het motief om hun levensstijl te veranderen. Dat zij hier in werkelijkheid lang niet altijd in slagen doet niets af aan de doelgerichtheid die het vader zijn ze tijdens de detentie kan verschaffen. Aan de andere kant zien zij in de gevangenis weinig van het opgroeien van hun

kinderen, en zullen ze waarschijnlijk niet de *fulfillment* ervaren zoals de vaders in het onderzoek van Daly et al. (2013) doen.

Vaderschap is een krachtige bron voor doelgerichtheid in het leven, omdat vaders gemotiveerd zijn omwille van hun kinderen naar bepaalde doelen te streven. Voor vaders in detentie geldt dat zij in de gevangenis door hun kinderen en het gemis dat zij ervaren gemotiveerd kunnen worden om te stoppen met criminaliteit.

Eenheid en onbaatzuchtigheid

De vaderrol als onderdeel van de identiteit komt ook naar voren in de studie van Daly et al. (2013). Zij stellen dat het krijgen van kinderen invloed heeft op de perceptie van het zelf van de vader, en spreken over een verschuiving van 'ik' naar 'wij'. Zelfs vaders die door een echtscheiding niet meer met hun kinderen samenwonen, behouden deze oriëntatie op het 'wij'. Dit gaat gepaard met een gevoel van compleet zijn. De vaders geven daarbij aan zich een eenheid te voelen met hun gezin (Daly et al., 2013, pp. 1414-1416). Dit duidt op een gevoel van verbondenheid, maar in het artikel wordt er niet specifiek in deze termen over gesproken. Wel benoemen de vaders in het onderzoek dat het kind altijd op de eerste plaats hoort te komen. Een vader moet onbaatzuchtig zijn in het vaderschap en zij zijn bereid opofferingen te doen ten behoeve van hun kinderen (Daly et al., 2013, pp. 1414-1416). De respondenten slagen er echter niet altijd in hun kind op de eerste plek te zetten. Hier voelen zij zich slecht over (Daly et al., 2013, p. 1416). Dit strookt met de ideeën van Baumeister (1991) over de rol van ouderschap voor de behoefte aan morele rechtvaardiging. Hij zegt dat ouders het goede doen voor hun kind, en dit draagt bij aan het gevoel het juiste te doen in het leven. In de praktijk lukt dat dus niet altijd.

Daarnaast komt er uit de studie van Daly et al. (2013) nog een ander verband met de behoefte aan morele rechtvaardiging naar voren, namelijk dat vaders willen dat niet alleen hun handelen als vaders, maar ook hun andere daden moreel te rechtvaardigen zijn. De respondenten realiseren zich dat zij een voorbeeld zijn voor hun kinderen en dat die hen nadoen, en worden zich derhalve meer bewust van de keuzes en consequenties in hun leven. Ze beïnvloeden hun kinderen en willen daarom het juiste doen (Daly et al, 2013, p. 1411). Als gevolg van het vaderschap dragen vaders meer zorg voor de morele juistheid van hun handelen, wat bijdraagt aan het ervaren van zin.

Wanneer je je naar je verantwoordelijkheid als ouder gedraagt en in het belang van je kinderen handelt, zal je het gevoel hebben het goede te doen. Het is aannemelijk dat gedetineerde vaders dit gevoel niet hebben. Activiteiten die tot een gevangenisstraf leiden, zullen in het algemeen worden beschouwd als handelingen die niet het belang van kinderen zijn. Mendez (2000) stelt dat wanneer een man in de gevangenis komt te zitten, automatisch wordt geconcludeerd dat hij geen goede vader kan zijn, gezien zijn detentie (Mendez, 2000, p. 89). In het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat gedetineerden het gevoel hebben hun kinderen in de steek te laten en dat zij kampen met schuldgevoelens. Zij vinden dat zij het als vader niet goed doen. Bovendien blijkt uit de studie van Greif (2014) (zie hoofdstuk twee) dat zij zich ook zorgen maken om het voorbeeld dat zij stellen voor hun kind, gezien hun angst dat hun kind dezelfde weg zal volgen en in de criminaliteit zal belanden. Daarnaast is het, afgezien van de eerdere handelingen waardoor de vader in de gevangenis is beland, onwaarschijnlijk dat het vaderschap *tijdens* de detentie bijdraagt aan het gevoel het juiste te doen. Gezien de invloed van de gevangenis op de identiteit zoals besproken in hoofdstuk twee, zal het voor hen lastig zijn hun kind op de eerste plaats te zetten. Uit het onderzoek van Daly et al. (2013) blijkt dat de vaderrol onderdeel wordt van de identiteit. Gedetineerden zullen in veel gevallen volledig gefocust zijn op het overleven in de gevangenis. Ter bescherming nemen zij een gevangenisidentiteit aan, die tijdens de detentie bovenaan staat in de hiërarchie van verschillende identiteiten. Hierdoor is er geen of weinig plaats voor de vaderrol. Het zich onttrekken aan het vaderschap zal niet bijdragen aan hun gevoel moreel rechtvaardig te handelen.

Hoewel Baumeister (1991) stelt dat ouders handelen in het belang van hun kind en daardoor bijna automatisch de behoefte aan morele rechtvaardiging bevredigen, slagen vaders daar in de praktijk niet altijd in, blijkt uit het onderzoek van Daly et al. (2013). Toch is dat wel de intentie en streven vaders er, vanuit hun voorbeeldfunctie, naar om hun handelen moreel te kunnen rechtvaardigen. Dit komt voort uit een 'wij-gevoel', het gevoel een eenheid te vormen met het gezin. Het is waarschijnlijk dat bij gedetineerde vaders het gevoel van bij het gezin horen en zich compleet voelen vermindert, met name bij een langdurige detentie. Door het gebrek aan contact en de andere gevolgen van het verblijf in een gevangenis, vervreemden zij van hun gezin. Uit de studie van Lanier (1993) blijkt bovendien dat de verbondenheid die vaders met hun kinderen voelen daalt wanneer zij in detentie zitten (zie ook inleiding). Daar komt bij dat

gedetineerden zichzelf beschouwen als slechte vaders en het vaderschap voor hen dus geen positieve rol zal spelen in morele rechtvaardiging.

Controle en competentie

Een derde thema dat naar voren komt in de studie van Daly et al. (2013) is de invloed van het vaderschap op de mate waarin vaders het gevoel hebben hun eigen leven te bepalen. Hoewel zij veel waarde hechten aan het doorbrengen van tijd met hun kinderen, ervaren ze weinig ruimte voor spontaniteit, omdat er met kinderen meer gepland moet worden. Ze ervaren hun kind als de bepalende factor in hun leven (Daly, 2013, pp. 1416-1417). Hierin wordt een gebrek aan controle zichtbaar. Dit blijkt daarnaast ook uit de stress en onzekerheid die de vaders ervaren bij het opvoeden van kinderen (Daly et al., 2013, pp. 1410, 1419). Deze gevoelens worden versterkt wanneer het niet lukt om de vader te zijn die ze zouden willen zijn, bijvoorbeeld als zij er niet slagen voldoende tijd met hun kinderen door te brengen (Daly, 2013, pp. 1413-1414). Ook Baumeister (1991) benoemt het gebrek aan controle van ouders, gezien de onzekerheid en frustratie waarmee het opvoeden van kinderen gepaard gaat. Maar volgens Baumeister geeft ouderschap op de lange termijn juist een gevoel van competent zijn en impact hebben. Dit blijkt niet uit de studie van Daly et al. (2013). De respondenten zijn vaders nog middenin het begeleiden van hun kind tot zelfstandig deelnemers aan de maatschappij. In hoeverre zij uiteindelijk zullen voelen invloed te hebben gehad door hun vaderschap is nog onbekend.

Waar 'gewone' vaders al een gebrek aan controle voelen in het vaderschap, zal dit voor gedetineerde vaders nog sterker gelden. Vanuit de gevangenis hebben zij geen enkele controle als het aankomt op hun kind. Zij zijn hierin volledig afhankelijk van anderen: van het gevangeniswezen en van de verzorger van hun kind. Gedetineerden voelen zich dan ook machteloos en in het contact met hun kinderen onzeker, zoals beschreven in hoofdstuk twee. Daar komt bij dat zij het vaderschap niet kunnen invullen zoals ze zouden willen. Aspecten die zij belangrijk vinden in de vaderrol, waaronder beschikbaarheid en het bieden van financiële en emotionele ondersteuning, kunnen ze in de gevangenis niet tot uiting laten komen. Juist het niet kunnen naleven van het eigen idee van 'goed vaderschap', doet afbreuk aan het gevoel van competent zijn als vader, blijkt uit de studie van Daly et al. (2013). Daarbij hebben veel gedetineerden zelf een vader die afwezig was in hun jeugd, en zijn zij er niet in geslaagd dit patroon te doorbreken. Wanneer ze lang in de gevangenis zitten, is hun bijdrage aan het

succesvol grootbrengen van hun kind bovendien erg minimaal. Hoewel Baumeister (1991) stelt dat ouderschap een rol kan spelen in de ervaring van competentie, blijkt dat vaderschap vooral gepaard gaat met onzekerheid en gebrek aan controle. Gedetineerden, die in de gevangenis weinig controle hebben met betrekking tot hun kind en het uitdragen van hun vaderrol, zullen zich waarschijnlijk weinig capabel voelen als vader.

Trots en eigenwaarde

Een laatste interessant punt in het onderzoek van Daly et al. (2013) is de mogelijkheid die het vaderschap biedt om nieuwe kanten van het man-zijn te ontdekken. Het gaat dan om kanten die niet beperkt worden door de dominante normen van mannelijkheid. Eén van de respondenten zegt hierover: “It’s those responsibilities [i.e., of parenting] that really make a man or a woman out of you when you face up to them” (Daly et al., 2013, p. 1412). De vaders hebben minder het gevoel hun mannelijkheid aan anderen te moeten bewijzen, want de verantwoordelijkheid die het vaderschap met zich meebrengt maakt al een man van ze. Dit vernieuwde begrip van wie zij zijn als man draagt bij hun zelfvertrouwen (Daly et al., 2013, p. 1420). Ook het gevoel belangrijk te zijn geeft vaders eigenwaarde (Daly et al., 2013, p. 1410). Het gaat daarbij om het nodig zijn voor het kind; de trots op kinderen zoals Baumeister (1991) dat beschrijft komt in dit onderzoek niet naar voren.

In de studie van McGrath (2007), die ook aan bod is gekomen in hoofdstuk twee, wordt trots wel genoemd als een aspect van vaderschap voor gedetineerden. De respondenten in dit onderzoek verbonden trots aan hun status als vader, zelfs wanneer de relatie met hun kind verstoord was. Ook voelen zij trots op de kwaliteiten en prestaties van hun kinderen (McGrath, 2007, pp. 118-120). Aan de andere kant zullen de onzekerheid in het contact met hun kinderen en hun negatieve beeld van zichzelf als vader niet bijdragen aan hun gevoel van eigenwaarde. Het niet kunnen uitdragen van de vaderrol in de gevangenis doet gedetineerden twifelen aan hun waarde als vader. Ook dit heeft een negatief effect op hun zelfvertrouwen. Zij ervaren niet het gevoel belangrijk te zijn, zoals de vaders in de studie van Daly et al. (2013). Daarnaast is de gevangenis een plaats waar andere mannelijkheid getoond dient te worden. Het gevangensklimaat, zoals beschreven in hoofdstuk twee, vraagt om assertiviteit, dominantie en agressie. Dit betekent dat gedetineerden waarschijnlijk niet de ervaring delen met de vaders uit

het onderzoek van Daly et al. (2013), die juist eigenwaarde halen uit het niet meer te hoeven bewijzen van hun mannelijkheid.

3.5 Conclusie

Welke rol speelt vaderschap bij zingeving voor gedetineerden? Deze vraag heb ik in dit hoofdstuk onderzocht. Zowel in de ervaring van het vaderschap, de status als vader en het handelen vanuit de vaderrol kan zin gevonden worden. Dit begint al bij de ervaring van de geboorte van het kind. Daarnaast is er de trots als vader, de innerlijk vervulling, de verbondenheid met het gezin, het gevoel belangrijk te zijn, een goed mens willen zijn als voorbeeld voor het kind, het goede doen voor het kind, de doelen die het vaderschap geeft; er zitten vele zingevende elementen in het vaderschap. Maar voor gedetineerden zal het moeilijk zijn om zin te vinden in het vaderschap. Duidelijk is dat de gevangenis een plek is waar zingeving in het geding komt. In hoofdstuk twee is naar voren gekomen dat gedetineerden worden losgescheurd van hun sociale rollen, waaronder de vaderrol. Zij hebben weinig invloed en zeggenschap in de omgang met hun kind en ervaren een gebrek aan controle als vader. Hun zelfbeeld als vader is laag, ze voelen zich slechte vaders die hun kinderen in de steek laten en zeker geen voorbeeldfunctie vervullen. De verbondenheid met het gezin vermindert en ze voelen zich weinig waard als vader. Desondanks kunnen kinderen wel zorgen voor doelgerichtheid. Voor gedetineerde vaders kunnen kinderen iets zijn om voor te leven (Shannon & Abrams, 2007, p. 187). Juist het gemis kan wellicht een extra stimulans zijn voor het stellen van doelen. Hoewel de meeste elementen in vaderschap die een rol spelen in betekenisgeving verloren gaan bij gevangenschap, kan het vaderschap een sterke motivatiebron zijn en daarin zingevend.

4. Vaderschap, verlies en rouw

4.1 Inleiding

Een gevangenisstraf heeft grote impact op vaderschap, zo is gebleken uit de vorige hoofdstukken. Ik heb daarin laten zien hoe vaderschap er tijdens een detentie uitziet. Vaders verliezen de verbinding met hun kind, omdat de inrichting weinig mogelijkheid biedt om contact met kinderen te hebben en daarnaast een dusdanig grote invloed heeft op de identiteit van gedetineerden dat zij de vaderrol kwijtraken. Toch kan vaderschap ook voor gedetineerden nog steeds een rol spelen in zingeving, gezien de motiverende werking die kinderen hebben. In dit hoofdstuk ga ik dieper in op de verlieskant. Het is duidelijk dat een gevangenisstraf verlies betekent als het aankomt op vaderschap. De vraag die ik in dit hoofdstuk wil beantwoorden is in hoeverre het verlies van elementen van vaderschap gepaard gaat met rouw.

Ik geef eerst een theoretische achtergrond bij het begrip rouw. Vervolgens bekijk ik wat er al bekend is over rouw binnen de gevangenis. De specifieke context van detentie, met de al eerder besproken eigen cultuur, is ook van invloed op rouwbeleving. De verliezen die gedetineerden lijden passen goed in de concepten *ambiguous loss* en *disenfranchised grief*. Aan de hand van deze concepten, en met behulp van studies naar vaders in vergelijkbare situaties, onderzoek ik of er bij verlies van elementen van vaderschap sprake is van rouw.

4.2 Theoretische achtergrond rouw

Rouw kan worden omschreven als de intense emotionele ervaring na verlies. Verlies en rouw zijn onlosmakelijk verbonden, en de ervaring van rouw is onderdeel van ieders leven (Singg, 2009, p. 538). Rouw manifesteert zich in verschillende symptomen: ongelooft, shock, woede, schuldgevoel, verdriet, slaap-, concentratie- en eetproblemen zijn hier voorbeelden van. De symptomen kunnen per persoon en per situatie verschillen (Singg, 2009, p. 539).

Rouw is als wetenschappelijk concept in de loop der jaren steeds aan verandering onderhevig geweest. Het fenomeen kan vanuit verschillende invalshoeken worden bekeken en er is dan ook door vele disciplines bijgedragen aan de wetenschappelijke kennis over rouw. Parkes (2001) geeft een helder historisch overzicht van het wetenschappelijk onderzoek naar rouw. Het idee dat verlies een oorzaak kan zijn voor fysieke en mentale kwalen gaat ver terug; een poging om het ontstaan van rouw te verklaren werd al in 1872 gedaan door Charles Darwin. Hij nam waar dat vele diersoorten schreeuwen en huilen als ze worden gescheiden van degene aan wie ze

verbonden zijn (Parkes, 2001, p. 26). Later is Freud van grote invloed geweest op hoe er naar rouw en rouwverwerking werd gekeken. Zijn *Mourning and melancholia* (1917) is een klassieke studie in het rouwonderzoek. Freud introduceerde de term *grief work* (Parkes, 2001, p. 27). *Grief work* is het door rouw heen werken, alle emoties doorleven, het confronteren met de realiteit van het verlies. Het betekent focussen op herinneringen, het overdenken van de gebeurtenissen die voor of tijdens het verlies speelden, en het toewerken naar loskomen en loslaten van de overledene (Stroebe, Hansson, Stroebe & Schut, 2001, p. 9). Voor lange tijd werd *grief work* gezien als de norm voor het reduceren van de symptomen van rouw. De studies van Lindemann (1944) en Anderson (1949) droegen sterk bij aan de theorieën over *grief work*. Volgens Lindemann konden mensen met behulp van therapie, waarbij het uiting geven aan rouw werd geforceerd, terugkeren naar ‘normaal’ gedrag. Afwijkingen van ‘normale’ rouw schreef hij toe aan het vermijden of onderdrukken van rouw (Parkes, 2001, pp. 27-28). Anderson wees op het fenomeen ‘chronische rouw’, en ook op het feit dat rouw als prikkel kan dienen voor verscheidene psychiatrische stoornissen (Parkes, 2001, p. 28). Op deze manier beïnvloedden deze studies de ideeën over wanneer rouw normaal is.

Vanaf de jaren vijftig werden verscheidene empirische studies naar rouw uitgevoerd, waaronder longitudinaal onderzoek. Er werden verschillende modellen ontwikkeld waarin het rouwproces in fases werd ingedeeld (Parkes, 2001, p. 29). Eén van de bekendste fasenmodellen van rouw kwam van Kübler-Ross (1969). Volgens Kübler-Ross doorlopen mensen in rouw vijf fasen: ontkenning, waarin zij de waarheid van het verlies afwijzen; woede, waarbij er sprake is van boosheid, frustraties en protest; onderhandelen, waarin men probeert de oorzaak van het verdriet te vermijden of een compromis te vinden; depressie, het verlies wordt niet langer ontkend, er is sprake van machteloosheid en men trekt zich terug; en aanvaarding, waarin het verlies wordt geaccepteerd (Singg, 2009, p. 538). Volgens dit model is een rouwproces normaal gesproken iets wat volgens een vast patroon verloopt en op een gegeven moment ook weer afgerond is. In een zogenaamd ‘normaal’ rouwproces nemen de rouwsymptomen geleidelijk af, en de persoon begint te herstellen en het verlies te accepteren. Normale rouw zou gemiddeld tussen de twaalf en achttien maanden duren. Als het rouwgerelateerde gedrag daarna doorgaat, wordt de rouw beschouwd als gecompliceerd of pathologisch (Singg, 2009, p. 539).

Er kwam echter langzamerhand een breder perspectief op rouw. Stagemodellen voor rouw bleken niet lang houdbaar; mensen in rouw bewegen zich tussen de verschillende fases

heen en weer in plaats van ze te doorlopen (Parkes, 2001, p. 30). Daarnaast kwam er in de jaren zeventig steeds meer erkenning voor de culturele en sekseverschillen in rouwbeleving en -verwerking, waar rouw eerder nog werd gezien als een universele ervaring (Parkes, 2001, p. 35). Tegelijkertijd verscheen er steeds meer literatuur over de effecten van andere verliezen dan door de dood (Parkes, 2001, p. 41). Walter (1996) stelt dat er in de jaren tachtig een paradigmaverschuiving heeft plaatsgevonden in het wetenschappelijk denken over rouw (Walter, 1996, p. 10). Deze kwam aan de ene kant op gang door mensen die zelf een verlies hadden meegemaakt en zich niet herkenden in hoe daarmee omgegaan diende te worden. Daarnaast waren er wetenschappers die tot de conclusie kwamen dat veel van de conventionele gedachten over rouw niet klopten (Walter, 1996, p. 10). Het concept 'normale rouw' werd in twijfel getrokken en vervangen door het idee dat er veel verschillende uitingsvormen van rouw zijn, en dat men moet oppassen met het categoriseren van rouw als pathologisch (Walter, 1996, p. 11). Rouw is hiermee breder getrokken: er worden meer uitingsvormen van rouw geaccepteerd en er is minder focus op het door rouw heen werken als copingsmechanisme.

Sinds de publicatie van de klassieke studies van Lindemann en Anderson, is de literatuur over rouw enorm gegroeid. Er wordt veel onderzoek gedaan naar de symptomen van rouw, ongebruikelijke uitingsvormen, behandeling van rouw en factoren die rouw beïnvloeden (Doka, 1989, p. 3). De eerder heersende normen omtrent rouw zijn iets meer losgelaten en er ontstaan nieuwe theorieën. De concepten *ambiguous loss* en *disenfranchised grief* zijn hier voorbeelden van. Voordat ik deze perspectieven uiteenzet, ga ik in op rouwbeleving in detentie.

4.3 Rouw binnen de context van detentie

Of er bij gedetineerden sprake is van rouw met betrekking tot hun vaderschap is nog niet eerder onderzocht. Wel is er onderzoek gedaan naar de ervaring van rouw en rouwverwerking in de gevangenis (Masterton, 2014; Schetky, 1998). Bij het analyseren van rouw in detentie is het belangrijk aandacht te besteden aan twee zaken: mannelijkheid en de gevangencultuur. In hoofdstuk twee beschreef ik de gevangenis als een maatschappij op zich, met een klimaat dat gekenmerkt wordt door controle, agressiviteit en wantrouwen. Daar komt bij dat mannen en vrouwen verschillend rouwen, en in de hypermasculiene omgeving van de gevangenis zullen genderverschillen in rouw nog sterker tot uiting komen. Ik ga hier dieper in op de rol van mannelijkheid en de gevangencultuur bij rouw in detentie.

Rouw bij mannen

Dat mannen en vrouwen rouw op verschillende manieren beleven blijkt uit diverse onderzoeken. Doka en Martin (2001) stellen dat mannen en vrouwen even intensief rouwen, maar er op een andere manier uiting aan geven. Mannen tonen minder emoties, op boosheid na, en gaan eerder cognitief dan emotioneel met rouw om. Daarnaast hebben zij meer de neiging om afleiding te zoeken en zich bijvoorbeeld op hun werk te storten. Ook hebben zij meer moeite om rouw te delen. Mannen accepteren minder makkelijk hulp dan vrouwen en gaan ook minder vaak naar zelfhulpgroepen (Doka & Martin, 2001, pp. 41-43). Deze bevindingen worden bevestigd door Stroebe (1998) en Gray (2001). Stroebe (1998) deed onderzoek naar het rouwproces na het verlies van de partner. Waar vrouwen meer de confrontatie aangaan met de emotionele kanten van het verlies, houden mannen zich meer bezig met de praktische kanten die rouw met zich meebrengen, bijvoorbeeld het overnemen van de taken van de partner en zich aanpassen aan het leven alleen (Stroebe, 1998, p. 11). Gray (2001) houdt zich bezig met rouw na het verlies van een pasgeborene of na een miskraam. Zij benoemt dat mannen, vaders in dit geval, hun rouw meer voor zichzelf houden, de neiging hebben bezig te blijven en minder emoties tonen (behalve boosheid). Daarnaast keren vaders eerder terug naar 'normaal functioneren' dan moeders en hebben ook minder last van schuldgevoelens. Zij zoeken minder vaak professionele hulp en worden daar ook minder in aangemoedigd. Over het algemeen wordt hun verlies minder erkend door vrienden, familie en hulpverleners (Gray, 2001, pp. 330-333).

Mannen in rouw tonen dus met name boosheid en weinig andere emoties. Daarnaast zoeken ze vooral afleiding en zijn minder geneigd tot het delen van rouw. Dit zal in de gevangenis nog versterkt worden: emoties kunnen daar weinig worden getoond en er is geen onderling vertrouwen.

Rouw in de gevangenis

Uit onderzoek dat is gedaan naar rouw in de gevangenis, blijkt dat er in deze context weinig ruimte is voor rouw. Door Masterton (2014) is aan de hand van gesprekken met gedetineerden de ervaring van rouw in de gevangenis onderzocht. Zij stelt dat de gevangenis geen context biedt waarbinnen de rouwervaring kan bestaan, geen ruimte voor de emoties die erbij horen. Masterton (2014) merkt op dat boosheid meer dan gemiddeld wordt ervaren bij rouw in gevangenschap, maar aan deze emotie kan geen uiting worden gegeven vanwege het disciplinerende klimaat in

de gevangenis. Daarnaast kunnen ook verdriet en pijn niet getoond worden vanuit de angst om als zwak gezien te worden. Rouwen in de gevangenis wordt extra bemoeilijkt door de achtergrond waartegen het zich afspeelt: veel gedetineerden worden al van jongs af aan geconfronteerd met trauma en verlies, en detentie op zich gaat gepaard met verliezen. Gedetineerden kunnen erg alleen zijn in hun verlies, omdat zij vrijwel afsloten zijn van hun thuis en weinig ondersteuning krijgen bij rouw (Masterton, 2014, pp. 60-61).

In sommige gevangenis en worden echter rouwgroepen gehouden. Door Schetky (1998) werd een rouwgroep gehouden in een gevangenis in de Verenigde Staten, en zij rapporteerde haar bevindingen. De deelnemers in de groep hadden te kampen met rouw om uiteenlopende verliezen. Sommige gedetineerden rouwden om verlies en misbruik in hun kindertijd, andere om het overlijden van een naaste of het verlies van een kind. Daarnaast waren er veel verliezen die verband hielden met de detentie, bijvoorbeeld verlies van contact met kinderen en andere familie, maar ook verlies van eigenwaarde, autonomie en materiële eigendommen. Tijdens de groepsessie was er soms sprake van nieuwe verliezen, bijvoorbeeld wanneer medegedetineerden werden overgeplaatst of overleden (Schetky, 1998, p. 386). Schetky (1998) beschrijft een veel voorkomend patroon bij de gedetineerden in de groep, namelijk het niet los kunnen laten van het verlies in de gevangenis en veel tijd besteden aan de pijn en in sommige gevallen het plannen van wraak (Schetky, 1998, p. 387). De meeste mannen waren niet gewend om over deze pijnlijke gevoelens te praten. Zij ervoeren dat het delen van de pijn, en de herkenning van anderen, de gevoelens dragelijker konden maken (Schetky, 1998, pp. 387-388).

Gedetineerden ervaren met name boosheid, wat typerend is voor mannen in rouw. Ook zijn mannen minder dan vrouwen geneigd hun rouw te delen. Mannen in de gevangenis zijn ook niet gewend hierover te praten, maar ervaren dit in een rouwgroep wel als ondersteunend. Opvallend is het bezig blijven van gedetineerden met hun verlies en pijn, wat wordt opgemerkt door Schetky (1998), gezien Gray (2001) juist stelde dat mannen in rouw eerder terugkeren naar normaal functioneren dan vrouwen. Dit heeft wellicht ook te maken met het verblijf in de gevangenis, waar minder afleiding kan worden gevonden en men zich niet op bijvoorbeeld werk kan focussen.

4.4 Verlies met betrekking tot vaderschap belicht vanuit een breder perspectief op rouw

In het artikel van Schetky (1998) komen verschillende oorzaken van rouw bij gedetineerden naar voren. Ook het verlies van contact met kinderen wordt hier genoemd. In de vorige hoofdstukken is duidelijk geworden dat gedetineerden verschillende elementen verliezen met betrekking tot hun vaderschap, waaronder inderdaad het contact. Gedetineerden worden hier zeer in beperkt, en zijn bovendien ook nog afhankelijk van factoren als het tijdstip van het bezoek en de mogelijkheid van begeleiding van het kind. Daarnaast is er, door het aannemen van een zogenaamde gevangenisidentiteit, nagenoeg geen ruimte meer voor andere sociale rollen in de gevangenis. Die worden de gedetineerde afgenomen of hij neemt er zelf afstand van.

Onafhankelijk van hoe hij het vaderschap invulde voorafgaand aan zijn detentie, is hij nu zijn vaderrol kwijt. In deze context is het onderscheid tussen ‘fysiek verlies’ en ‘psychosociaal verlies’, gemaakt door Goldsworthy (2005), interessant. Rouw wordt door de meeste mensen nog altijd met de dood geassocieerd. Door Goldsworthy (2005) wordt aandacht besteed aan rouw en verlies vanuit een ander perspectief dan de dood. Zij benoemt fysiek verlies als iets dat werkelijk of onmiskenbaar is, zoals bij de dood, verlies van lichaamsdelen of gestolen voorwerpen.

Daarnaast onderscheidt ze psychosociaal verlies: verlies van iets dat ontastbaar en symbolisch is, zoals werkeloosheid, scheiding of pensioen (Goldsworthy, 2005, p. 169). Verlies van de vaderrol, zoals in het geval van detentie, zou kunnen worden aangemerkt als psychosociaal verlies. Het gaat daarbij niet om een onomkeerbaar, concreet verlies, zoals bij de dood van een naaste of verloren voorwerpen, maar om een abstract verlies. Verlies is iets waar we onvermijdelijk mee te maken krijgen in het leven, en interessant is dat Goldsworthy stelt dat rouw de reactie is op elk soort verlies. Rouw omschrijft zij als een complexe combinatie van onder andere verdriet, boosheid, hulpeloosheid, schuld en wanhoop (Goldsworthy, 2005, pp. 169-176).

Uitgaande van de ideeën van Goldsworthy (2005) zou gesteld kunnen worden dat er bij het kwijtraken van de vaderrol en van contact met het kind in de gevangenis, sowieso sprake is van rouw. Ieder verlies gaat immers gepaard met rouw. Maar niet alleen de theorie van Goldsworthy pleit hiervoor. Ook de concepten *ambiguous loss* en *disenfranchised grief* bieden een breder perspectief op rouw, van waaruit deze verliezen als rouw aangemerkt moet worden.

Rouw om verlies dat niet eenduidig is: ambiguous loss

Ambiguous loss is verlies dat niet eenduidig is: de verloren persoon is er, maar is er ook niet. Dit begrip wordt in de jaren zeventig geïntroduceerd door Boss in haar studie naar familie van vermiste soldaten. Er zijn twee typen van *ambiguous loss*:

1. Psychische afwezigheid terwijl iemand fysiek aanwezig is. Iemand is fysiek aanwezig, maar wordt psychisch gemist door liefhebbers. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren bij bepaalde ziektebeelden zoals de ziekte van Alzheimer, hersenbeschadigingen, een coma of een (chronische) geestelijke ziekte. Maar ook in het geval van een verslaving, overmatig bezig zijn met werk, of obsessies kan deze vorm van *ambiguous loss* voorkomen (Boss, 2010, pp. 138-139).
2. Fysieke afwezigheid waarbij iemand psychisch aanwezig is. Bijvoorbeeld wanneer iemand vermist of ontvoerd is, maar ook scheiding, afstand ter adoptie, verhuizing en emigratie zijn hier voorbeelden van. De persoon is fysiek afwezig, maar blijft psychisch aanwezig voor de achterblijvers omdat hij of zij nog terug kan komen (Boss, 2010, p. 138).

Boss (2010) stelt dat rouw bij dit soort verlies moeilijk is, omdat er geen mogelijkheid is tot afsluiting van het verlies. In het geval van psychische afwezigheid en fysieke aanwezigheid omdat er nog geen overlijden is; en in het geval van fysieke afwezigheid en psychische aanwezigheid omdat iemand nog terug kan keren. Er is geen duidelijk einde van het verlies en dit veroorzaakt verwarring. Het onduidelijke karakter van het verlies heeft als gevolg dat er ook minder sociale steun is bij de rouw (Boss, 2010, p. 137). Volgens Boss is het in deze situatie van belang om te rouwen om wat niet langer mogelijk is, maar anderzijds ook te vieren wat er nog is en kan. Het is heel belangrijk om stil te staan bij wat er verloren is gegaan, ook al is de persoon er op een bepaalde manier nog wel (Boss, 2010, p. 144).

In de literatuur wordt het concept *ambiguous loss* aangehaald om te beschrijven wat de familie van gedetineerden meemaakt. Greif (2014) (ook besproken in hoofdstuk twee) bijvoorbeeld, gebruikt het werk van Boss (2010) om te laten zien dat gedetineerde vaders fysiek afwezig en dus verloren (*lost*) zijn, maar mentaal nog steeds aanwezig kunnen zijn voor hun familie (Greif, 2014, p. 71). En door Bocknek, Sanderson en Britner (2009) werd onderzoek gedaan naar verlies en stress onder kinderen van gedetineerden in de Verenigde Staten. De meeste kinderen hielden wel enig contact met hun gedetineerde ouder en hadden ook de

verwachting weer herenigd te worden na de detentie, zelfs als dit niet realistisch was (Bocknek et al., 2009, p. 328). Hun ouder blijft dus psychisch aanwezig, ook al is hij of zij fysiek niet meer aanwezig. Bocknek et al. (2009) stellen bovendien dat de ambiguïteit vergroot wordt door de onzekerheid waar kinderen vaak in verkeren met betrekking tot hun gedetineerde ouder (Bocknek et al., 2009, p. 330).

Opvallend is dat er geen studies te vinden zijn waarin het concept *ambiguous loss* wordt toegepast op gedetineerden, in plaats van op de achterblijvende familie. Wanneer er sprake is van dit type verlies voor de omgeving van de gedetineerde vaders, zal dit mijn inziens ook opgaan voor de gedetineerden zelf. Voor hen zijn hun kinderen fysiek niet meer aanwezig, maar blijven wel in hun gedachten. Daarbij is er geen duidelijk einde in het missen van een kind in de gevangenis. Vaders weten niet altijd wanneer hun kinderen weer op bezoek zullen komen, en ook zitten gedetineerden vaak lange tijd in onzekerheid over de lengte van hun vrijheidsbeneming. Bovendien vrezen sommige vaders dat hun kinderen na de detentie geen contact meer met hen willen, en zij hun kinderen nooit meer zullen zien (Greif, 2014, p. 75). Hoewel veel vaders ook wel herenigd zullen worden met hun kind na de gevangenisstraf, kunnen zij hierin toch veel onzekerheid ervaren. Uit de studie van Schetky (1998) bleek dat gedetineerden in rouw hun verlies moeilijk los kunnen laten en er veel aandacht aan besteden (Schetky, 1998, p. 387), wellicht ook vanwege het gebrek aan afleiding in de gevangenis. Volgens de theorie van Boss (2010) is het belangrijk om ruimte te geven aan dit soort verlies, maar om ook te kijken naar wat er nog wel mogelijk is. Dat gedetineerde vaders stilstaan bij dit verlies is goed, maar wellicht zouden zij ook aandacht moeten besteden aan wat zij nog wel kunnen doen voor hun kind en op welke manier zij nog wel vader kunnen zijn.

Rouw die niet erkend wordt: disenfranchised grief

Een tweede interessant concept is *disenfranchised grief*. Volgens Doka (1989), expert op het gebied van *disenfranchised grief*, bestaan er in een maatschappij bepaalde normen omtrent rouw. Deze zogenaamde ‘rouwregels’ bepalen, wie, wanneer, en om wat er gerouwd mag worden (Doka, 1989, p. XV). Dit kan als gevolg hebben dat sommige verliezen en relaties als onbelangrijk worden gezien, en sommige personen als incapabel om te rouwen. Terwijl iemand wel degelijk ervaart een betekenisvolle verbinding te verliezen, wordt dit verlies niet erkend of bevestigd door anderen (Doka, 1989, p. 4). Wanneer iemand zich in een positie bevindt waarin

hem niet het recht of de capaciteiten worden toegekend om te rouwen, kan dat leiden tot *disenfranchised grief*.

In de westerse samenleving kan *disenfranchised grief* drie vormen aannemen. De relatie kan niet erkend worden: je hebt minder recht om te rouwen om verlies van buitenechtelijke relaties, ex-partners of vroegere vriendschappen. Ten tweede kan het verlies niet erkend worden, bijvoorbeeld bij rouw om een miskraam, abortus of afstand ter adoptie (Doka, 1989, p. 5). Maar ook wanneer er geen sprake is van een sterfgeval kan het verlies significant zijn. Bijvoorbeeld wanneer iemand nog leeft maar wordt behandeld alsof hij dood is, of wanneer iemand zo significant veranderd is (bijvoorbeeld door verslaving of ziekte) dat de persoon die hij was er niet meer is. Zulk soort verlies wordt niet publiekelijk erkend. Ten derde kan de persoon in rouw zelf niet worden erkend. Bijvoorbeeld bij kinderen of juist oudere mensen, of bij verstandelijk beperkten (Doka, 1989, p. 6).

De omstandigheden waarin er sprake is van *disenfranchised grief*, bijvoorbeeld bij overlijden in een buitenechtelijke relatie, compliceren het rouwen. Daar komt bij dat het vaak niet mogelijk is over het verlies te praten of bijvoorbeeld verlof op te nemen, en krijgt men geen uitingen van medeleven en steun. Doka (1989) benoemt dit als de paradox van *disenfranchised grief*: de aard van deze rouw creëert extra problemen, terwijl er juist minder ondersteuning is. Hierdoor kunnen de emoties die gepaard gaan met rouw in het geval van *disenfranchised grief* erger zijn (Doka, 1989, p. 8).

Door Olson en McEwen (2004) en door Hendry (2009) wordt het concept *disenfranchised grief* toegepast op gedetineerden. Olson en McEwen (2004) faciliteerden verschillende ondersteuningsgroepen voor rouw in Amerikaanse gevangnissen. Zij omschrijven gevangenen als *disenfranchised grievors*, omdat zij in de gevangenis verwijderd zijn van hun sociale vangnet (Olson & McEwen, 2014, p. 226). Hendry (2009) sluit zich hier bij aan. Hij schrijft het verhoogde risico op *disenfranchised grief* in de gevangenis toe aan een combinatie van het man-zijn en het gevangensklimaat (Hendry, 2009, p. 277). Het tonen van zwakte en verdriet, bijvoorbeeld door te huilen, wordt in de gevangenis niet geaccepteerd (Hendry, 2009, p. 272). Hendry (2009) voegt daar aan toe dat onverwerkte rouw consequenties kan hebben, zowel binnen als buiten de muren. In de gevangenis kan het niet kunnen uiten van rouw het gedrag negatief beïnvloeden. Na vrijlating kan het een succesvolle re-integratie in de weg staan (Hendry, 2009, p. 271).

Er is in de gevangenis weinig ondersteuning bij rouw, en mijn inziens worden gedetineerden ook niet erkend als in de positie om te mogen rouwen om verliezen als gevolg van hun detentie. Gevangenisstraf is immers het gevolg van het door hun gepleegde misdrijf, en verlies dat daarmee gepaard gaat hebben zij aan zichzelf te danken. Deze gedachtegang wordt goed verwoord door Schuhmann (2011) in haar beschouwing van leed van gedetineerden ten opzichte van hun verantwoordelijkheid. Schuhmann schrijft dat medeleven de gebruikelijke reactie op leed van een ander is. In het geval van gedetineerden echter wordt het leed dat een gevangenisstraf met zich meebrengt beschouwd als rechtvaardig, gezien het door de gedetineerde gepleegde misdrijf (Schuhmann, 2011, p. 13). Het leed van een gedetineerde heeft in dit perspectief geen bestaansrecht en verdient geen medeleven (Schuhmann, 2011, pp. 15-16).

Naast dat gedetineerden niet worden erkend als in de positie om te rouwen, worden ook hun verliezen niet erkend. Olson en McEwen (2014) stellen dat de verliezen die gedetineerden lijden als gevolg van hun gevangenschap kunnen worden aangemerkt als *disenfranchised*. Deze worden niet gezien als significante verliezen. Zij noemen bijvoorbeeld vrijheid en privacy, maar ook het verlies van familiecontacten (Olson & McEwen, 2014, p. 226). Verlies met betrekking tot vaderschap zal dan ook niet erkend worden door anderen als iets waar om gerouwd mag worden. Er is immers geen sprake van een sterfgeval, het verlies is maar tijdelijk, en bovendien zullen veel gedetineerden af en toe contact hebben met hun kind, zij het minimaal. Tot slot speelt mee dat het verlies een direct gevolg is van de daden van de gedetineerde vader.

4.5 Vergelijkingen met verlies van elementen van vaderschap in andere situaties

Uit studies naar rouw in de gevangenis, blijkt dat gedetineerden met name veel boosheid ervaren, maar dit niet kunnen uiten in de gevangenis. Ook voor andere emoties is geen ruimte. Gedetineerden krijgen weinig steun bij rouw, omdat ze afgesloten zijn van hun familie. In ondersteuningsgroepen ervaren ze het delen van hun emoties als prettig. Deelnemers aan deze groepen rouwen om uiteenlopende verliezen. Het verlies van contact met hun kind is een oorzaak van rouw, blijkt uit de studies van Shetky (1998) en Olson en McEwen (2004). Dit verlies kan worden gezien als psychosociaal, een abstract, ontastbaar verlies. Het kind is fysiek afwezig, maar blijft bij de vader in de gevangenis psychisch aanwezig en is daarmee een *ambiguous loss*. Ook is dit verlies aan te duiden als *disenfranchised*. Het is niet iets waar om gerouwd ‘mag’ worden: omdat het niet als een echt verlies wordt gezien, omdat gedetineerden niet in de positie

zijn om te rouwen, en omdat er in de gevangenis geen ruimte en ondersteuning is voor rouw. In hoofdstuk twee is echter niet alleen het verlies van contact naar voren gekomen, maar ook het kwijtraken van de vaderrol in de gevangenis. Aanwijzingen dat gedetineerden ook hierom rouwen zijn de pijn en schuldgevoelens die zij hierbij ervaren, zoals naar voren komt in de studies van Greif (2014) en Boswell en Wedge (2002). Ook het volledig verbreken van het contact met het kind, zoals door Nurse (2001) wordt omschreven, wijst hierop. Volgens Doka en Martin (2001) zijn mannen in rouw geneigd afleiding te zoeken en zich daar volledig op te storten. In detentie kan dit zich uiten door het leven buiten de muren uit te sluiten en zich volledig te richten op het gevangenisleven.

Er zijn echter nog geen studies verricht waaruit blijkt dat gedetineerde vaders rouwen om het kwijtraken van hun vaderrol. Dit is wel onderzocht in andere situaties waarin mannen hun vaderschap tijdelijk of gedeeltelijk kwijtraken. Gedetineerde vaders delen deze ervaring bijvoorbeeld met mannen die hun kinderen missen omdat ze in het buitenland werken, of wiens kinderen uit huis geplaatst worden. Ik bespreek een aantal van deze onderzoeken en trek vergelijkingen met de situatie van gedetineerde vaders.

Rouw om het verlies van de vaderrol

Door Schmalzbauer (2015) is onderzoek gedaan naar Mexicaanse arbeidsimmigranten in de Verenigde Staten. Deze mannen werken acht maanden per jaar in de Verenigde Staten om hun gezin te kunnen onderhouden. Al die tijd zijn zij gescheiden van hun kinderen. Zij ervaren veel pijn als gevolg van het gescheiden zijn, en missen het opgroeien van hun kinderen en speciale momenten. Ze proberen er via de telefoon te zijn voor hun kinderen, maar zij hebben het gevoel weinig te kunnen betekenen als vader (Schmalzbauer, 2015, pp. 218-220). Dit is vergelijkbaar met de gedetineerde vaders, die ook aangeven een deel van de jeugd van hun kind te missen, en zich weinig waard voelen als vader. De vaders in dit onderzoek geven aan te rouwen gedurende de acht maanden lange scheiding en ervaren eenzaamheid en depressieve gevoelens. (Schmalzbauer, 2015, pp. 218-220).

In de onderzoeken van McWey, Bolen, Lehan en Bojczyk (2008) en Baum en Negbi (2013) komt het verlies van de vaderrol nog duidelijker naar voren. Beide studies doen onderzoek naar ouders die te maken krijgen met (mogelijke) uithuisplaatsing van hun kinderen. McWey et al. (2008) onderzoeken de ervaringen van ouders die in aanraking zijn gekomen met

Child Protective Services (CPS), de Amerikaanse organisatie die zich bezig houdt met kindermisbruik en verwaarlozing en het voorkomen daarvan. De tweeëntwintig gezinnen in het onderzoek kregen hulp aangeboden in de vorm van therapie of hulp in huis – hun kinderen werden uiteindelijk niet uit huis geplaatst (McWey et al., 2008, p. 77). Alle ouders in de studie ervaren verlies van controle, wegens de afhankelijkheid van CPS wat betreft het al dan niet bij zich mogen houden van hun kind. Zij ervaren onder het toezicht van CPS de ouderrol kwijt te raken (McWey et al., 2008, p. 84). Dit is vergelijkbaar met de machteloosheid van de gedetineerde vaders, die geen enkele controle meer hebben over het contact met hun kind. Alle ouders in het onderzoek benoemen in bepaalde mate verwarring over het definiëren van hun rol als ouder na de bemoeienis van CPS. Dit leidt tot stress, gevoelens van wanhoop en/of depressie. Ook hierbij is een vergelijking te trekken met vaders in de gevangenis: in het onderzoek van Greif (2014) kwam naar voren dat zij onzekerheid ervaren met betrekking tot hun vaderrol: zijn zij, als gevangene, nog wel in de positie om hun kinderen te disciplineren? Achttien van de tweeëntwintig ouders in de studie van McWey et al. (2008) gaven aan gevoelens van pijn en rouw te ervaren, ook nadat hun zaak bij CPS gesloten was (McWey et al., 2008, p. 84).

Baum en Negbi (2013) deden onderzoek naar de emotionele reacties van vijftien vaders in Israël op de gedwongen uithuisplaatsing van hun kinderen. Zij focussen daarin op de gevoelens van verlies en rouw. De vaders beleven de uithuisplaatsing als traumatisch en zij ervaren hierbij schuld, angst, pijn en soms ook opluchting (Baum & Negbi, 2013, p. 1679). Net als gedetineerde vaders missen zij het contact met hun kind, ervoor zorgen en deel uitmaken van en bijdragen aan de ontwikkeling. Het vader-zijn benoemen zij als een essentieel onderdeel van hun identiteit, en bij het verliezen van die rol ervaren zij rouw (Baum & Negbi, 2013, pp. 1681-1682).

Uit deze studies blijkt dat naast het tijdelijk verliezen van contact met het kind, ook het verliezen van de vaderrol kan leiden tot rouw. Gezien de minimale mogelijkheden die de gevangenis biedt tot het uitdragen van de vaderrol, is het waarschijnlijk dat dit ook geldt voor gedetineerden en er dus sprake kan zijn van gevoelens van rouw.

4.6 Conclusie

Ik heb in dit hoofdstuk onderzocht of er bij het (tijdelijk) verlies van elementen van vaderschap sprake is van rouw. Uit studies naar vaders in soortgelijke situaties als gedetineerden blijkt dat

hier inderdaad sprake van is: vaders die voor langere tijd in het buitenland wonen, of wiens kinderen gedwongen uit huis worden geplaatst, ervaren rouw om dit verlies. Daarnaast blijkt uit ondersteuningsgroepen in de gevangenis dat gevangenen rouwen om het verlies van contact met kinderen. Of zij ook rouwen om het niet meer kunnen uitdragen van hun vaderrol blijkt niet uit de literatuur over rouwgroepen in de gevangenis. Er zijn wel aanwijzingen voor: gedetineerden ervaren hierom diepe pijn en schuldgevoelens.

De theorieën van Goldsworthy (2005), Boss (2010) en Doka (1989) zetten aan tot nadenken over de zogenaamde regels omtrent rouw, en laten zien dat rouw ook kan optreden bij een abstract verlies. Vanuit deze theorieën, en daarnaast kijkend naar de vaders in vergelijkbare situaties, naar het gedrag en de beleving van gedetineerde vaders, en naar de bevindingen over rouwgroepen in de gevangenis, stel ik dat er bij vaders in detentie sprake is van rouw om de verliezen die zij lijden met betrekking tot vaderschap. Om dit te bevestigen is echter verder empirisch onderzoek noodzakelijk.

5. Slotbeschouwing

5.1 Conclusie

In deze scriptie is de betekenis van vaderschap voor gedetineerde vaders onderzocht, waarbij er vanuit gegaan is dat zij enerzijds waarde ontlenden aan het vaderschap, en anderzijds verlies ervaren, wat mogelijk gepaard gaat met rouw. Dit is in drie hoofdstukken onderzocht. Op basis van deze drie hoofdstukken kan ik nu antwoord geven op de hoofdvraag: wat is de betekenis van vaderschap voor Nederlandse gedetineerde vaders tijdens detentie, en is daarbij sprake van rouw? Vaderschap betekent voor gedetineerde vaders een krachtbron, een bron van motivatie en doelgerichtheid. Dit is de hoopgevende kant. Vader zijn kan gedetineerden een doel geven, en verwachtingen van zichzelf en het leven. Maar afgezien van deze hoopvolle toekomst, raken gedetineerden in de gevangenis vele elementen van het vaderschap kwijt. Er is erg weinig ruimte voor vader zijn in de gevangenis en de zin die het normaal gesproken geeft, ontbreekt grotendeels. In die zin betekent vaderschap in deze context vooral verlies. In ondersteuningsgroepen in gevangenissen geven gedetineerden aan te rouwen om het verlies van contact met hun kinderen. Ook zijn er aanwijzingen dat gedetineerden gevoelens van rouw ervaren om het verlies van de vaderrol.

Daarbij moet opgemerkt worden dat de gedetineerde niet alleen zijn vaderrol wordt ontnomen, maar ook al het andere waarmee hij zich buiten de muren verbond. Detentie kan worden beschouwd als verlieservaring in zijn geheel, en het verlies van elementen van het vaderschap als bron van rouw zal gepaard gaan met andere oorzaken. Zeker is dat het gemis van zijn kind en van de vaderrol een groot verlies is voor de gedetineerde vader.

5.2 Discussiepunten en suggesties voor vervolgonderzoek

Een punt van discussie met betrekking tot de bevindingen van deze scriptie is de methode van onderzoek. Om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake is van rouw om het verlies van elementen van vaderschap zal dit in de praktijk onderzocht moeten worden, bijvoorbeeld door middel van interviews met gedetineerden. Een suggestie voor vervolgonderzoek is dan ook om de bevindingen in dit onderzoek, met name met betrekking tot verlies en rouw, te toetsen in de praktijk. Daarbij is het vooral van belang om te onderzoeken hoe gedetineerden met die rouw omgaan en hoe zij daarin begeleid kunnen worden. Detentie gaat gepaard met verliezen, en de gedetineerde staat daarin veelal alleen. Goede begeleiding kan daarin helpend zijn, en wellicht

kan de geestelijk begeleider daar een rol in spelen. Onderzocht moet worden welke functie de geestelijk begeleider kan hebben in rouwverwerking bij gedetineerden.

Daarnaast zou het voor de geestelijk begeleider bij justitie nuttig zijn als de zingevende functie van vaderschap voor gedetineerden nader werd onderzocht. Er is tot op heden, voor zover bekend, nog geen onderzoek gedaan naar de betekenis die gedetineerden halen uit hun vaderschap. Vaderschap is echter een veelbesproken onderwerp bij de geestelijke begeleiding, en meer kennis hierover zou helpend kunnen zijn voor het herkennen van de existentiële waarde of juist het existentiële verlies met betrekking tot dit onderwerp.

Een laatste belangrijk discussiepunt betreft de benadering van gedetineerde vaders in dit onderzoek. In deze scriptie is het vaderschap van gedetineerden bestudeerd, waarbij veel aandacht is besteed aan de verliezen die zij lijden in dit verband. Hierbij is het eigen aandeel en de verantwoordelijkheid die de gedetineerde vaders hier zelf in hebben grotendeels buiten beschouwing gelaten. Een gevangenisstraf wordt echter niet zomaar opgelegd: vrijheidsbeneming is de zwaarste straf die iemand in Nederland kan krijgen. Deze mannen hebben dus een ernstig strafbaar feit gepleegd. Detentie heeft grote gevolgen voor het gehele leven: huisvesting, werk, relaties. Dit zijn echter de consequenties van de criminele activiteiten waar de gedetineerde zelf voor heeft gekozen. De straf is verdiend; het met detentie gepaard gaande leed wordt hierdoor gerechtvaardigd. Het vaderschap en de verantwoordelijkheid van gedetineerden mag niet opzij geschoven worden. Vaders worden echter onevenredig gestraft als het aankomt op hun vaderschap. Een van de uitgangspunten van detentie is dat de straf bestaat uit de vrijheidsbeneming, en dat de detentie geen onnodig leed mag toebrengen aan de gedetineerde of zijn familie. Mijn inziens gebeurt dat wel, in de manier waarop gedetineerde vaders het contact met hun kind en hun vaderrol wordt ontnomen. In deze scriptie heb ik geprobeerd iets van dit leed te laten zien, en daarmee gepoogd aan te tonen dat het van belang is om gedetineerde vaders hierin tegemoet te komen. Mensen dienen gestraft te worden wanneer zij strafbare feiten plegen, ook vaders; maar in het belang van zowel vader als kind wil ik pleiten voor meer mogelijkheden voor het onderhouden van een goede vader-kindrelatie in de gevangenis.

5.3 Aanbevelingen voor de praktijk

Als laatste wil ik in deze slotbeschouwing nog enkele aanbevelingen doen voor veranderingen in het gevangeniswezen en voor de praktijk van de geestelijk begeleider bij justitie.

Vaders spelen tegenwoordig een belangrijke rol in de opvoeding van hun kinderen. Naast het financieel onderhouden van hun gezin, hebben zij in de loop der jaren een steeds groter aandeel gekregen in de verzorging van hun kinderen. Zij hebben daarin een grote invloed op hun kinderen. Toch wordt het belang van de vader volledig van tafel geveegd als die vader in de gevangenis komt. Het feit dat gevangenis niet registreren of iemand kinderen heeft is hierin veelzeggend. Het gevangeniswezen lijkt uit te gaan van een achterhaalde rolverdeling binnen het gezin, namelijk een waarbij de moeder verantwoordelijk is voor de kinderen, en het aandeel van de vader hierin te verwaarlozen is. Ondanks het veel grotere aantal mannen dan vrouwen dat in Nederland in de gevangenis zit (92 procent tegenover 8 procent), wordt gedetineerde moeders veel meer geboden als het aankomt op het onderhouden van contact met kinderen en begeleiding hierin. Ook is er veel meer onderzoek gedaan naar hun situatie.

Vaders moeten zich behelpen met het standaard wekelijkse bezoeken en de telefoon voor contact met hun kinderen. Als de verzorger van hun kind buiten de muren ervoor kiest niet mee te werken aan het contact, betekent dit dat de vader zijn kind helemaal niet meer te zien of te spreken krijgt. Dit terwijl blijkt dat gedetineerden die een goede band houden met hun kind, minder vaak recidiveren na hun gevangenisstraf. Daarbij zijn vaders die de betrokkenheid bij en het contact met hun kind verliezen depressiever en maken zich meer zorgen. Ook vanuit welzijnsoogpunt lijkt dus het verstandig vaders hierin meer mogelijkheden te bieden; in de volgende paragrafen doe ik enkele suggesties. Daarnaast stel ik in mijn scriptie dat vaderschap een rol kan spelen in zingeving in de gevangenis, gezien de motiverende werking van kinderen. Daarbij is het niet alleen met het oog op vaders het belangrijk om contact tussen vader en kind te faciliteren, het is ook zeker in het belang van de kinderen. Zoals naar voren gekomen in dit onderzoek, is het voor kinderen een grote verstoring in hun leven als hun vader in de gevangenis terecht komt. Zij hebben angsten over de gevangenis, ervaren boosheid en verdriet, en het kan leiden tot slechte schoolprestaties.

Veranderingen in het gevangeniswezen

De vraag is wat er zou moeten en kunnen veranderen om ervoor te zorgen dat de band tussen gedetineerde vaders en hun kinderen behouden blijft. Ik zie hierin mogelijkheden op verschillende niveaus in de organisatie van het gevangeniswezen. Ten eerste zijn er kleine veranderingen mogelijk, als het aankomt op het contact tussen vader en kind. Zo zou er bij de bezoeken rekening mee gehouden kunnen worden door deze voor vaders buiten schooluren te plannen. Ook zouden bezoeken kindvriendelijker gemaakt kunnen worden. In enkele Nederlandse gevangenissen is er een paar keer per jaar sprake van een zogenaamd ouder, kind en detentieprogramma, een ruimer bezoek speciaal voor kinderen, waarin gespeeld kan worden en lichamelijk contact toegestaan is. Hier krijgt de gedetineerde de mogelijkheid om weer even zijn rol als vader aan te nemen. Een uitbreiding van dit soort programma's, zowel in frequentie als in het aantal deelnemende gevangenissen, lijkt mij een goede eerste aanzet voor verbeteringen op dit vlak.

Naast het aanbieden van meer mogelijkheden voor het onderhouden van contact, is er mijn inziens vooral een mentaliteitsverandering nodig in gevangenissen. Vaders voelen zich geen vader meer, en dit komt niet alleen door het gebrek aan contact, maar ook door de gevangencultuur, die mannen ontdoet van al hun sociale rollen buiten de muren en ze alleen nog gevangene laat zijn. Om zich veilig te voelen en staande te houden transformeren gedetineerden hun identiteit, en voor de vaderrol is geen ruimte meer. Hierin zijn minder makkelijk aanpassingen te maken. Er lijkt geen ontkomen aan het bestaan van een bepaald klimaat in de gevangenis: de controle en dwang lijken noodzakelijk om het leven binnen de muren in goede banen te leiden. De cultuur, die wordt gekenmerkt door agressie en wantrouwen, is moeilijk te veranderen. Toch zijn hierin ook tegenwerpingen te vinden, bijvoorbeeld in de ondersteuningsgroepen bij rouw die ik heb aangehaald in hoofdstuk vier. Hieruit blijkt dat het tonen van kwetsbaarheid en het delen van ervaringen en gevoelens wel mogelijk is in de gevangenis, als het in een bepaald verband gebeurt. Dit werd door de deelnemers zelfs als prettig en helpend ervaren. Hoewel ik vermoed dat een bepaalde mate van 'hardheid' altijd zal blijven bestaan in de gevangenis, denk ik dat het aanbieden van bijvoorbeeld gespreksgroepen waarin vertrouwelijkheid mogelijk is, gedetineerden kan helpen om in verbinding te blijven met andere kanten van zichzelf dan alleen hun gevangenisidentiteit. Dit kan zorgen voor het behouden van de vaderrol en daardoor een betere vader-kindrelatie.

De beste mogelijkheid daarin zou dan ondersteuning en begeleiding speciaal gericht op vaderschap zijn. Deze behoefte leeft onder gedetineerden: uit het onderzoek van Mendez (2000) kwam naar voren dat 87 procent van de gedetineerden interesse heeft om deel te nemen aan een programma over vaderschap. Ook spreekt dit uit de onzekerheid van vaders in de omgang met hun kinderen, die werd besproken door Greif (2014). Gedetineerde vaders zouden daarin wel wat handvatten kunnen gebruiken. Met een vaderschapstraining zouden mijn inziens verschillende dingen bereikt kunnen worden, die te maken hebben met de motiverende werking van vaderschap die in mijn scriptie naar voren is gekomen. Ik denk dat deze nog veel meer kan worden uitgeput, door vaders de kans te geven om te zien wat ze kunnen zijn en kunnen betekenen. Geef vaders hun vaderrol terug, biedt ze meer contact met hun kind, en laat ze zich gemotiveerd voelen door hun vaderschap. Vaderschap kan ingezet worden om recidive terug te dringen, én als bron van zin. Daarnaast biedt een dergelijk programma gedetineerden de kans om hun ervaringen van verlies met betrekking tot vaderschap te delen. Zoals genoemd maakt het delen in rouwgroepen het verlies dragelijker. Daar komt bij dat onverwerkt verlies een negatieve invloed kan hebben op het gedrag binnen de gevangenis en op re-intergratie daarna (Hendry, 2009). Vanuit de theorie van *ambiguous loss* zoals omschreven door Boss (2010), is het belangrijk dat gedetineerden ruimte (kunnen) geven aan dit verlies, maar ook naar mogelijkheden kijken. Ook dit zou aan bod kunnen komen in een vaderschapsprogramma. Een ondersteuningsgroep voor vaders in de gevangenis zou idealiter gericht zijn op het overdenken van vaderschap en op vragen als: wie ben ik als vader? Hoe blijf je betrokken bij je kind? Wat betekent vaderschap voor mij?

Veranderingen in het werk van de geestelijk begeleider

Dit zijn ook het soort vragen die aan bod kunnen komen in gesprek met de geestelijk begeleider in de gevangenis. Deze zou mijn inziens dan ook een belangrijke rol kunnen spelen in het, samen met de gedetineerde, helder krijgen van de betekenis van zijn vaderschap, en ik vermoed dat dit ook al vaak gebeurt. Ik zie echter nog een mogelijkheid voor de geestelijk begeleider in dit verband. In hoofdstuk drie heb ik de verschillende soorten van bronnen van zin besproken zoals die worden omschreven door Mooren (2010). Eén daarvan is gemeenschap. Mooren stelt daarbij dat de geestelijk begeleider kan bijdragen aan de ervaring van zinvolheid. Het contact zelf is daarbij de meest directe manier: door presentie, aandacht en betrokkenheid kan gemeenschap

worden ervaren. Maar ook kan de geestelijk begeleider dienen als intermediair tussen de cliënt en belangrijke anderen volgens Mooren. Mijn inziens kan ook de geestelijk begeleider in de gevangenis in die rol een belangrijke bijdrage leveren aan het behouden van de vaderrol voor gedetineerden. Ik denk dan niet zozeer aan een intermediair tussen vader en kind, maar meer aan een bemiddelende rol tussen vader en de verzorger van het kind buiten de muren. Zoals uit mijn scriptie is gebleken, is de gedetineerde vader compleet afhankelijk van diens medewerking voor het contact met zijn kind, en het is dus erg belangrijk dat ook die relatie goed blijft. De geestelijk begeleider zou, indien gewenst, gesprekken tussen vader en verzorger kunnen begeleiden. Dit kan bijdragen aan het in stand houden van de band tussen vader en kind.

Literatuur

- Amato, P. R., & Dorius, C. (2010). Fathers, children and divorce. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 177-200). Hoboken, N.J.: Wiley.
- Arditti, J. A., Smock, S. A., & Parkman, T. S. (2005). "It's been hard to be a father": A qualitative exploration of incarcerated fatherhood. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*, 3(3), 267-288.
- Baum, N., & Negbi, I. (2013). Children removed from home by court order: Fathers' disenfranchised grief and reclamation of paternal functions. *Children & Youth Services Review*, 35(10), 1679-1686. doi:10.1016/j.childyouth.2013.07.003
- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.
- Becu, N. (2011). *Ouders achter tralies: Een evaluatie van het Vlaamse hulpverleningsaanbod voor gedetineerde ouders en hun kinderen*. Gent: Universiteit Gent.
- Beyens, K., Dirkzwager, A., & Korf, D. (2014). Detentie en gevolgen van detentie: Onderzoek in Nederland en België. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 56(2), 3-30.
doi:10.5553/TvC/0165182X2014056002001
- Bocknek, E., Sanderson, J., & Britner, P. (2009). Ambiguous loss and posttraumatic stress in school-age children of prisoners. *Journal of Child & Family Studies*, 18(3), 323-333.
doi:10.1007/s10826-008-9233-y
- Boss, P. (2010). The trauma and complicated grief of ambiguous loss. *Pastoral Psychology*, 59(2), 137-145.

- Boswell, G., & Wedge, P. (2002). *Imprisoned fathers and their children*. London; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Braam, H., Mak, J., Tan, S., & Lünemann, K. (2007). *Moeders in detentie en de omgang met hun kinderen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Burke, Peter J., Tully, Judy C. (1977). The measurement of role identity. *Social Forces*, 55(4), 881-897.
- Clarke, L., O'Brien, M., Day, R. D., Godwin, H., Connolly, J., Hemmings, J., & Van Leeson, T. (2005). Fathering behind bars in English prisons: Imprisoned fathers' identity and contact with their children. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*, 3(3), 221-241.
- Daly, K. J., Ashbourne, L. & Brown, J.L. (2013). A reorientation of worldview: Children's influence on fathers. *Journal of Family Issues Journal of Family Issues*, 34(10), 1401-1424.
- Derkx, P. (2010). Humanisme als moderne levensbeschouwing. In H. Alma, & A. Smaling (Eds.), *Waarvoor je leeft: Studies naar humanistische bronnen van zin* (1st ed., pp. 43-57). Amsterdam: SWP.
- Derkx, P. (2011). *Humanisme, zinvol leven en nooit meer 'ouder worden': Een levensbeschouwelijke visie op ingrijpende biomedisch-technologische levensverlenging*. Brussel: VUBPRESS.
- Derkx, P. (2015). The Future of Humanism. In A. C. Grayling & A. Copson (Eds.), *The Wiley Blackwell Handbook of Humanism* (pp. 426-439). Chichester: Wiley Blackwell.

- Desender, E. (2012). *Beleving van ouderschap bij gedetineerde vaders*. Gent: Universiteit Gent.
- Dijken, K. S. v., & Tavecchio, L. W. C. (1998). Vaders en de opvoeding en ontwikkeling van kinderen: De pedagogische betekenis van vaders. *KIAD Kind En Adolescent*, 19(1), 41-47.
- Dirkzwager, A. J. E., Nieuwbeerta, P., & Fiselier, J. P. S. (2009). Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen - een literatuurstudie. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 51(1), 21-41.
- Doka, K., & Martin, T. (2001). Take it like a man: Masculine response to loss. In D. A. Lund (Ed.), *Men coping with grief* (pp. 37-47). Amityville, NY: Baywood Pub. Co.
- Doka, K. J. (1989). *Disenfranchised grief: Recognizing hidden sorrow*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Dyer, W. M. J. (2005). Prison, fathers, and identity: A theory of how incarceration affects men's paternal identity. *Fathering: A Journal of Theory, Research, & Practice about Men as Fathers*, 3(3), 201-219.
- Goldsworthy, K. K. (2005). Grief and loss theory in social work practice: All changes involve loss, just as all losses require change. *Australian Social Work*, 58(2), 167-178.
- Gray, K. (2001). Grieving reproductive loss: The bereaved male. In D. A. Lund (Ed.), *Men coping with grief* (pp. 327-337). Amityville, NY: Baywood Pub. Co.
- Greif, G. L. (2014). The voices of fathers in prison: Implications for family practice. *Journal of Family Social Work*, 17(1), 68-80.

- Hairston, C. F. (1998). The forgotten parent: Understanding the forces that influence incarcerated fathers' relationships with their children. *Child Welfare, 77*(5), 617-639.
- Hendry, C. (2009). Incarceration and the tasks of grief: A narrative review. *JAN Journal of Advanced Nursing, 65*(2), 270-278.
- Lamb, M. (2000). The history of research on father involvement. *Marriage & Family Review, 29*(2-3), 2-3.
- Lamb, M. E. (2010). How do fathers influence children's development? let me count the ways. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 1-26). Hoboken, N.J.: Wiley.
- Lanier, C. S. (1993). Affective states of fathers in prison*. *Justice Quarterly, 10*(1), 49-66.
- Linckens, P., & De Loeff, J. (2015). *Gevangeniswezen in getal 2009-2013*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Masterton, J. (2014). A confined encounter: The lived experience of bereavement in prison. *Bereavement Care, 33*(2), 56-62. doi:10.1080/02682621.2014.933572
- McGrath, J. (2007). *Fathering from prison: An exploration of the experiences and perceptions of a group of men in mountjoy prison*. Waterford: Waterford Institute of Technology.
- McWey, L. M., Bolen, M., Lehan, T., & Bojczyk, K. E. (2008). I thought I was the adult in this house: Boundary ambiguity for parents involved in the foster care system. *Journal of Social Service Research, 35*(1), 77-91.

- Meek, R. (2007). The parenting possible selves of young fathers in prison. *Psychology, Crime & Law*, 13(4), 371-382.
- Mendez, G. A. (2000). Incarcerated African American men and their children: A case study. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science the ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 569(1), 86-101.
- Mol, G. D., & Henneken-Hordijk, I. (2008). *Gedetineerd in Nederland 2007: Een survey onder alle gedetineerden in het Nederlandse gevangeniswezen*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Mooren, J. H. (2010). Zinvol leven en de praktijk van het humanistisch raadswerk. In H. Alma, & A. Smaling (Eds.), *Waarvoor je leeft: Studies naar humanistische bronnen van zin* (1st ed., pp. 199-208). Amsterdam: SWP.
- Mooren, J. H. (2013). Zingeving en cognitieve regulatie. In J. H. Mooren (Ed.), *Zin: Inleidende teksten in de humanistisch geestelijke begeleiding* (pp. 101-113). Utrecht: De Graaff.
- Neys, A., & Baeyens, L. (1994). *Tralies in de weg: Het Belgische gevangeniswezen : Historiek, balans en perspectieven*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Nurse, A. M. (2001). The structure of the juvenile prison: Constructing the inmate father. *Youth & Society Youth & Society*, 32(3), 360-394.
- Olson, M. J., & McEwen, M. A. (2004). Grief counseling groups in a medium-security prison. *Journal for Specialists in Group Work*, 29(2), 225-236.

- Parkes, C. M. (2001). A historical overview of the scientific study of bereavement. In M. Stroebe, R. O. Hansson, W. Stroebe & H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care* (pp. 25-45). Washington, DC: American Psychological Association.
- Rietveld, N. (2013). Morele zelfbeinning van veteranen: Wat we kunnen leren van veteranen over de beginsituatie van de morele vorming van huidige militairen. In F. v. Iersel, J. P. v. Bruggen & R. d. Boer (Eds.), *Trouw aan jezelf: Hoe de geestelijke verzorging kan bijdragen aan de morele vorming van militairen* (1st ed., pp. 15-61). Budel: DAMON.
- Schetky, D. H. (1998). Mourning in prison: Mission impossible? *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 26(3), 383-91.
- Schmalzbauer, L. (2015). Temporary and transnational: Gender and emotion in the lives of Mexican guest worker fathers. *Ethnic & Racial Studies*, 38(2), 211-226.
doi:10.1080/01419870.2013.857033
- Schmid, T. J., & Jones, R. S. (1991). Suspended identity: Identity transformation in a maximum security prison. *Symbolic Interaction Symbolic Interaction*, 14(4), 415-432.
- Schuhmann, C. (2011). Betekenis geven aan verantwoordelijkheid: Morele dimensies van humanistisch raadswerk in een strafinstelling. In P. Vlug, & M. v. Bergen (Eds.), *Humanisme en het kwaad: Reflecties op het humanistisch raadswerk bij justitie* (1st ed., pp. 13-26). Amsterdam: SWP.

- Shannon, S. K. S., & Abrams, L. S. (2007). Juvenile offenders as fathers: Perceptions of fatherhood, crime and becoming an adult. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(2), 183-191.
- Singg, S. (2009). Grief, types of. In C. D. Bryant, & D. L. Peck (Eds.), *Encyclopedia of death and the human experience* (pp. 538-542)
- Smaling, A., & Alma, H. (2010). Zingeving en levensbeschouwing: Een conceptuele en thematische verkenning. In H. Alma, & A. Smaling (Eds.), *Waarvoor je leeft: Studies naar humanistische bronnen van zin* (1st ed., pp. 17-39). Amsterdam: SWP.
- Stroebe, M. S., Hansson, R. O., Stroebe, W., & Schut, H. (2001). Introduction: Concepts and issues in contemporary research on bereavement. In M. Stroebe, R. O. Hansson, W. Stroebe & H. Schut (Eds.), *Handbook of bereavement research: Consequences, coping, and care* (pp. 3-22). Washington, DC: American Psychological Association.
- Stroebe, M. (1998). New directions in bereavement research: Exploration of gender differences. *Palliative Medicine*, 12(1), 5-12.
- Tripp, B. (2009). Fathers in jail : Managing dual identities. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 5(1), 26-56.
- Verhaeghe, P. (2013). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Walmsley, R. (2016). *World prison population list (eleventh edition)*. Londen: ICPR.

Walter, T. (1996). A new model of grief: Bereavement and biography. *Mortality*, 1(1), 7-25.